

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет банківського бізнесу
Кафедра банківської справи

Явний Любомир Ярославович

**Економічні нормативи діяльності банків в системі заходів
регулятивного впливу Національного банку України**

Спеціальність 8.03050802 – Банківська справа
магістерська програма – Організація банківської справи

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Виконав студент групи БСзм-52
Л.Я. Явний

Науковий керівник:
к.е.н., Ю.М. Галіцейська

Дипломну роботу допущено до
захисту:

« _____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ О.В. Дзюблюк

ТЕРНОПІЛЬ - 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ	
1.1. Теоретичні основи регулювання банківської системи центральним банком	7
1.2. Характеристика системи заходів регулятивного впливу НБУ щодо банківських установ	15
1.3. Особливості регулювання діяльності банківських установ в Україні...	28
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДОТРИМАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НОРМАТИВІВ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ	
2.1. Нормативи капіталу банків та рівень капіталізації банківських установ в умовах кризи	37
2.2. Особливості дотримання нормативів ліквідності банківськими установами	52
2.3. Інші нормативи та їх вплив на діяльність банків	64
Висновки до розділу 2	73
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	
3.1. Шляхи удосконалення регулятивного впливу Національного банку України на діяльність комерційних банків	75
3.2. Досвід економічно розвинутих країн щодо регулювання діяльності банків у період кризи та можливості його використання в Україні	89
Висновки до розділу 3	97
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103
ДОДАТКИ.....	114

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна світова фінансова криза найбільше вплинула на банківську сферу. Ці процеси вплинули на діяльність і вітчизняних банків, оскільки більшість з них зіткнулися з проблемами, що стали наслідком ведення надмірно ризикової політики у сфері активних операцій. У зв'язку з цим у багатьох банках були введені тимчасові адміністрації або куратори від Національного банку України та збільшилася частота банкрутства банків. Так, станом на 01.01.2013 року у стадії ліквідації перебувало уже 22 банки. Згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність» тимчасова адміністрація банку призначається у разі суттєвої загрози його платоспроможності, яка виявляється у систематичних порушеннях банком нормативних вимог Національного банку України, зменшенні регулятивного капіталу, невиконання банком своїх прострочених зобов'язань.

Тому, для забезпечення поступального соціально-економічного розвитку держави, належної організації функціонування банківської системи в цілому та окремих комерційних банків зокрема велике значення має ефективність банківського регулювання.

Одним із основних напрямів банківського регулювання та нагляду Базельський комітет визначає необхідність установлення та контроль за дотримання банками економічних нормативів, що регулюють банківську діяльність.

Процес регулювання банківської діяльності в Україні в умовах фінансової кризи потребує глибокого переосмислення та трансформації. Оскільки саме від методології організації банківського нагляду з боку Національного банку України залежить дотримання банками економічних нормативів та стабільність їхньої діяльності.

Тому, саме в цих умовах, тема даної роботи є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Огляд літератури з теми дослідження. Необхідність регулювання банківської діяльності шляхом встановлення Національним банком України

економічних нормативів, що є обов'язковими для виконання всіма банками зумовила появу значної кількості праць вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, В.П. Полякової, І.Т. Балабанової, З.Г. Ширінської, Л.К. Воронової, І.О. Бланка, В.В. Бочарова, Ю.Ф. Брігхема, П.С. Роуза, Дж.Ф. Сінкі та ін. У наукових колах України дослідженню окремих питань зазначеної проблематики присвячені праці провідних вітчизняних економістів: А.М. Мороза, О.В. Дзюблюка, М.Ф. Пуховкіної, М.І Савлука, О.С. Любуна, Б.П. Адамика, О.Д. Вовчак, О. Кіреєва, В. Кротюка, В.І. Міщенко та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є обґрунтування та розробка теоретичних і методологічних підходів до формування стійкого механізму банківського нагляду та регулювання на базі дослідження головних чинників, що впливають на фінансову стабільність банківської системи України.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких **завдань**:

- визначити необхідність та завдання банківського регулювання;
- провести аналіз дотримання банківськими установами економічних нормативів;
- дослідити сучасні методологічні підходи до організації банківського регулювання з боку Національного банку України діяльності банківських установ та провести порівняльну характеристику зі схемами організації системи банківського нагляду та регулювання у зарубіжних країнах;
- вивчити заходи впливу за порушення банками дотримання економічних нормативів та розробити відповідні рекомендації щодо оптимізації практики їх застосування в умовах розвитку ринкової економіки;
- визначити шляхи вдосконалення регулятивного впливу Національного банку України на діяльність банківських установ в умовах кризи.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є організація процесу забезпечення фінансової стабільності банківської системи на підставі ефективного банківського нагляду і регулювання.

Предметом дослідження є система економічних нормативів, що встановлюються Національним банком України для забезпечення ефективної діяльності банківських установ.

Методи дослідження. Дослідження процесу організації банківського нагляду і регулювання в Україні проведені на основі використання порівняльного, нормативно-розрахункового та балансового методів. Аналіз діяльності банків України та дослідження впливу чинників на їх стабільну діяльність проведено з використанням методу групувань. Оцінка чутливості банку до ринкових ризиків проведена на основі математичної статистики.

На основі діалектичного пізнання проведено вивчення та визначення заходів впливу за порушення банківськими установами економічних нормативів. В основу дослідження покладено спектр методів, до яких належать: загальнонаукові (метод системного аналізу, синтезу) та конкретно-наукові (розрахунково-аналітичний метод, статистичних спостережень, статистичної вибірки).

Інформаційна база дослідження. Інформаційною базою дослідження стала наукова монографічна література, статті зарубіжних та вітчизняних вчених у періодичних виданнях, законодавчі та нормативні акти, статистичні дані НБУ та комерційних банків.

Наукова новизна роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з регулюванням діяльності банківських установ. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- уточнено сутність банківського регулювання та його значення для економіки України в цілому;
- з нових позицій проаналізовано систему економічних нормативів регулювання діяльності банківських установ, що широко запроваджені в практику банківської діяльності;
- сформовано пропозиції щодо удосконалення методики визначення нормативних показників.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть використовуватись в практичній діяльності банківських установ в умовах розвитку ринкової економіки, а саме в частині підвищення рівня капіталізації банківського сектору шляхом залучення додаткового акціонерного капіталу.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Повний обсяг дипломної роботи 122 сторінки, у тому числі 11 таблиць, 12 ілюстрацій, список використаних джерел із 114 найменувань та 6 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні основи регулювання банківської системи центральним банком

Питання державного регулювання і нагляду неодноразово досліджували в економічній науці. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і практичних засад регулювання банківської діяльності зробили вчені Б. П. Адамик, Е. Н. Василен, І. Ю. Горячек, Л. В. Конопатська, Л. А. Московкіна, О. П. Орлюк, В. П. Поляков, Н. М. Рогова та інші [4; 58; 93]. Однак, на сьогодні в економічній і правовій літературі відсутня єдина точка зору на природу банківського регулювання і нагляду (контролю). Окрім того, одні дослідники ототожнюють ці поняття, інші визначають їх певну підпорядкованість чи взаємодоповнюваність, зміщують акценти на користь того чи іншого поняття, а деякі — повністю розмежовують ці поняття.

Так, під банківським регулюванням розуміється система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [8, с. 631]. Такої ж думки дотримуються В.П. Полякова, Л.А. Московкіна [93, с. 27], Б.П Адамик [4, с. 199], а основною метою банківського нагляду вважають своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції в діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності й надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи у цілому.

Висловлюється й думка [58, с. 57-88; 77, с. 52-61], що узагальнюючою категорією є банківський контроль, який складається з видання нормативно-правових актів, процесу спостереження за діяльністю банків та адміністративно-вольового впливу на неї.

Інші дослідники вважають, що контроль за банківською діяльністю та її регулювання є взаємодоповнюючими, але не тотожними видами діяльності

наглядних органів. При цьому під регулюванням мається на увазі розробка та впровадження уповноваженими органами конкретних правил або інструкцій, що базуються на чинному законодавстві та визначають структуру і способи здійснення банківської справи. Контроль за діяльністю банків здійснюється з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків і передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням такої діяльності відповідно до чинного законодавства та інструкцій [82, с.21].

О. Поздняков розмежовує згадані поняття і зазначає, що під банківським регулюванням розуміють розробку та видання уповноваженими органами на підставі законів нормативно-правових актів, які регламентують види і способи банківської діяльності, а під контролем за діяльністю банків слід розуміти цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно з нормативно-правовими актами [89, с. 52].

Певної конкретизації зазнають визначення цих понять у фінансовому словнику «Банківське регулювання — це одна з функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність комерційних банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства» [46, с. 77].

«Банківський нагляд — 1) діяльність щодо створення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, оперативного реагування на події, які дестабілізують діяльність банківської установи; 2) контроль банків за використанням банківського кредиту» [46, с. 78].

Отже, на нашу думку, державне регулювання банківської діяльності є централізованим впливом на банківську систему і його можна розуміти як комплекс заходів щодо регламентації банківських операцій, встановлення кількісних та якісних обмежень параметрів банківської діяльності, а також створення належних макроекономічних умов функціонування для забезпечення стабільного розвитку й фінансової стійкості банків. Банківський нагляд —

процес зовнішнього контролю, який формує інформаційну базу для прийняття рішень із регулювання.

Наведені поняття є різними за змістом, проте взаємодоповнюючими і спрямованими на досягнення спільної стратегічної мети – забезпечення стабільного розвитку банківської системи, формування сприятливого конкурентного середовища у банківському секторі й захисту інтересів вкладників та кредиторів, проте на практиці перед системою державного регулювання з метою досягнення цього першочерговим є завдання забезпечення саме фінансової стійкості банків. Окрім цього, слід забезпечувати стимулювання кредитної діяльності банків у сфері пріоритетних галузей економіки, створення надійної системи захисту інтересів клієнтів, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня їх довіри до банків і позитивно впливатиме на зростання добробуту суспільства в цілому. Важливим завданням, що постає перед органами державного регулювання, є також необхідність забезпечити оптимальне співвідношення між регулюванням банківського сектору та досягненням останнім певного рівня самостійності і саморегулювання.

Ефективність банківського регулювання залежить від функціонування чіткого та стабільного законодавства, яке б створювало правову базу даного механізму. Основу такого механізму складає правова інфраструктура, яка в країнах ринкової економіки вміщує три рівні:

1) законодавство, яке прийняте відповідним органом влади та надає широкі офіційні права регулюючим органам;

2) серії регулятивних правил – визначення інтерпретуючих вимог або обмежень, які вносяться органами нагляду відповідно до їхніх повноважень. Приклади визначають правила регулювання достатності капіталу банку чи кредитування банком свого керівництва;

3) роз'яснення політики – інтерпретація або роз'яснення, що надається наглядовим органам для деталізації своїх дій щодо застосування законодавства або регулятивних правил [26, с. 183].

У кожній країні діє своя система правових актів, що регламентує різні аспекти банківської діяльності, роботу національних фінансово-кредитних установ, фондових бірж. Ці особливості розвитку та становлення національного банківського і фінансового законодавства, форм та методів здійснення контролю за роботою банків, сприяють особливості історичного розвитку та вплив різного роду політико-економічних факторів. У світовій практиці існують різні моделі інституційної побудови системи банківського регулювання і нагляду, проте для всіх дуже важливо, щоб центральний банк або інші банківські регулятивно-наглядові органи були наділені необхідними повноваженнями для ефективного виконання поставлених перед ними завдань (Дод. А), крім того, ці повноваження мають бути передбачені на законодавчому рівні.

До основних повноважень центрального банку, як регулятивно-наглядового органу, належать такі:

- регулювати доступ до банківської системи. Це означає:
  - 1) можливість визначати певні вимоги й умови, що є обов'язковими для отримання ліцензії на право займатися банківською діяльністю;
  - 2) здійснювати нагляд за дотриманням цих вимог та умов;
- забезпечувати розумне регулювання діяльності банків, тобто таке, яке, з одного боку, не обмежує їхньої самостійності у підтримуванні фінансової стійкості, а з іншого – передбачає певні вимоги до банків, які спрямовані на мінімізацію банківських ризиків;
- регулярно отримувати від банків звітність для проведення безвиїзного нагляду;
- здійснювати інспекційні перевірки в банках;
- застосовувати інспекційні перевірки в банках;
- застосовувати заходи примусового впливу щодо проблемних банків;
- брати неплатоспроможні банки під особистий контроль, призупиняти їхню діяльність, організовувати реорганізацію та ліквідацію банків [57, с. 22].

Країни з ринковою економікою усвідомили важливу роль банківського регулювання у фінансовому секторі та в загальному економічному зростанні:

- уряд, державні органи, суб'єкти господарювання, кредитори, вкладники мають право переконатися в тому, що банківська система країни стабільна;
- нестабільність банківської системи призводить до краху банків, і як наслідок, до підриву довіри суспільства до банків у цілому.

Ці події можуть мати такі макроекономічні наслідки: скорочення грошової пропозиції, розвал системи платежів, величезні й несподівані зобов'язання уряду. Адже головним завданням системи банківського регулювання та контролю є реалізація загальнодержавних інтересів та реалізація грошово-кредитної політики центрального банку.

У світовій банківській практиці існують різні підходи до побудови системи банківського регулювання. У більшості ринкових економік законодавчі і нормативні акти, що регламентують діяльність центрального банку, покладають на нього повноваження щодо регулювання банківської діяльності. Причому в деяких країнах, наприклад у Нідерландах, Росії, винятково центральний банк має повноваження щодо банківського регулювання (в тому числі і банківського нагляду). У США, Німеччині, Франції та в деяких інших країнах існує змішана система банківського регулювання, в межах якої центральний банк розподіляє регулятивно-наглядові повноваження з іншими спеціальними органами, які можуть створюватися під егідою центрального банку, міністерства фінансів, казначейства або бути взагалі незалежними органами, підзвітними законодавчій владі (табл. 1. 1) [4, с. 202].

Прикладом країни, де до останнього часу (в історичному вимірі) не було окремих законів, що регламентують діяльність банків, а контроль за ними носив скритий та неформальний характер, є Велика Британія. Діяльність банків в цій країні регулювалась загальним законом про акціонерні компанії. Як писав відомий банківський спеціаліст Г. Шелдон, "...банкіри в цій країні в минулому були вільними від законодавчого регулювання і державного втручання, і банки могли розвиватися на основі розумних, практичних і конкурентних принципів" [52, с. 99].

Таблиця 1.1

Організаційна побудова та органи регулювання та нагляду за діяльністю банків в країнах світу [4, с. 202]

Країна	Органи грошово-кредитного регулювання	Органи нагляду за діяльністю банків
Австралія	Резервний банк Австралії	Резервний банк Австралії
Австрія	Національний банк Австрії	Національний банк Австрії
Бельгія	Національний банк Бельгії	Національний банк Бельгії
Велика Британія	Банк Англії	Банк Англії
Німеччина	Бундесбанк	Управління щодо питань кредитування та Бундесбанк
Греція	Банк Греції	Банк Греції
Іспанія	Банк Іспанії	Банк Іспанії
Італія	Банк Італії	Банк Італії
Канада	Банк Канади	Міністерство фінансів
Люксембург	Монетарний інститут	Монетарний інститут
Норвегія	Банк Норвегії	Міністерство фінансів
Португалія	Банк Португалії	Банк Португалії
США	Рада керуючих ФРС	Міністерство фінансів, Рада керуючих ФРС, уряди штатів та ін.
Україна	Національний банк України	Національний банк України
Фінляндія	Банк Фінляндії	Міністерство фінансів і Банк Фінляндії
Франція	Банк Франції	Банк Франції та Банківська комісія
Швеція	Банк Швеції	Управління фінансового нагляду Швеції
Швейцарія	Швейцарський національний банк	Швейцарський національний банк
Японія	Банк Японії	Міністерство фінансів і Банк Японії

Так, у Великій Британії завдяки відсутності антимонопольного законодавства і жорсткого контролю над злиттям банків в країні було досягнуто високого ступеня концентрації банківського капіталу. Були створені великі банківські об'єднання із розвинутою мережею філій у країні і за кордоном, які сконцентрували значну частку ресурсів, операцій та безготівкового грошового обороту. Концентрація банківської системи зумовила зосередження повноважень

щодо банківського регулювання в єдиній установі – Банку Англії. Причому центральний банк (Банк Англії) традиційно здійснював банківське регулювання, у тому числі й нагляд за діяльністю банків на неформальній основі, тобто через безпосередні контакти з банками та шляхом морального переконання. У 70-80-ті роки ця система зазнала серйозних випробувань у зв'язку з фінансовими кризами. Поступово британські власті надали перевагу більш формальному підходу до регулювання банківської діяльності на нагляду і створили з цією метою у 80-ті роки спеціальні підрозділи у структурі Банку Англії [52, с. 99].

У 1998 році у Великобританії було створено новий регулятивно наглядовий орган з повноваженнями здійснювати нагляд за діяльністю всіх фінансових посередників грошового ринку, тобто банків, страхових та інвестиційних компаній, будівельних товариств тощо [4, с. 204].

Прикладом протилежної ситуації щодо розвитку та становлення системи банківського регулювання є США, де протягом багатьох років створювалась складна і розгалужена бюрократична система контролю та регулювання банків як на федеральному рівні, так і на рівні окремих штатів. Існують два загальні принципи банківського регулювання в США: забезпечення стабільності та запобігання краху банків; обмеження концентрації капіталу в руках небагатьох кредитних установ та запобігання монопольного контролю з грошовим ринком.

Для попередження кризових ситуацій в США здійснюється два типи регулювання. По-перше, у законодавчому плані обмежуються операції, що мають великий ризик для банків та знижують їх ліквідність (наприклад, встановлюється гранична межа кредиту, який надається одному позичальнику). По-друге, з метою недопущення вилучення з банку вкладниками своїх вкладів та заощаджень протягом короткого часу та виникнення паніки на грошовому ринку, у 1934 р. була запроваджена загальнонаціональна система страхування банківських депозитів.

Другий традиційний принцип американського банківського законодавства – обмеження концентрації капіталу і підтримання конкурентних взаємовідносин і суперництва на грошовому ринку шляхом встановлення територіальних

обмежень на відкриття банками відділень (як в межах одного штату, так і між штатами), контролю Федеральної резервної системи за створенням холдингових компаній, регулювання різними органами злиття банків тощо [112, с. 211].

Ці особливості законодавства сприяли збереженню зовнішньої децентралізації та роздрібнення банківської системи в США. На відміну від країн західної Європи, де утворились крупні загальнонаціональні філіальні системи крупних банків, в США збереглося безліч дрібних без філіальних банків. Наприклад, з 15,5 тис. банків в США 7 тис. не мають відділень [112, с. 212].

У західноєвропейських країнах система контролю за банками має більш чітку та централізовану структуру, аніж в США. Наприклад, в Німеччині правову основу регулювання складає “Закон про банки Федеральної республіки Німеччини” та “Закон про Німецький федеральний банк” 1957 р., а практичну роботу щодо контролю за операційною діяльністю банків веде спеціальний орган – Федеральне відомство по контролю за банками. Основні принципи контролю визначаються спеціальним декретом цього відомства за узгодженням із центральним банком. Ці дві установи тісно співпрацюють. Відомство видає дозволи на відкриття нових банків, встановлює обов’язкові вимоги для банківських установ, слідкує за виконанням законів. Воно може проводити позачергові ревізії, втручатися в операційну діяльність банків і видавати накази про негайне припинення операцій. Банки зобов’язані інформувати відомство про всі зміни у юридичному статусі, подавати місячні та річні звіти.

За згодою Німецького федерального банку Федеральне відомство по контролю за банками встановлює ряд обов’язкових нормативів. Згідно діючих правил:

- сума ризикованих активів комерційного банку (включаючи позики, ф’ючерсні контракти та опціони) не повинна перевищувати суму акціонерного капіталу банку більше, аніж у 18 раз;
- щоденна відкрита позиція за фінансовими ф’ючерсами та опціонами не повинна перевищувати суму акціонерного капіталу більш, ніж на 20%;
- в кінці кожного операційного дня непокрита позиція в іноземній

валюти не повинна перевищувати суму акціонерного капіталу більше, ніж на 20%;

– дані про крупні кредити одного позичальника (на суму, що перевищують 15% капіталу банку) повинні негайно повідомляти центральному банку, а загальна сума крупних кредитів не повинна перевищувати капітал більш, ніж у 8 раз [24, с. 21].

Усі вказані принципи носять рекомендаційний характер, і банки не зобов'язані точно їх виконувати. Проте якщо відомство буде вважати за необхідне дотримання цих вимог свідченням низької ліквідності або відсутності в банку достатнього капіталу, воно може вжити санкції щодо припинення операцій банку і одночасного його закриття. Тому всі банки старанно виконують всі розпорядження влади.

У Франції нагляд за банками зосереджений у декількох комітетах, які очолює керуючий Банком Франції. Комітет з регулювання банків встановлює операційні стандарти для всіх кредитних установ операційні стандарти для всіх кредитних установ відносно достатності капіталу, кредитної політики, ліквідності, платоспроможності, оперативної діяльності та звітності [4, с. 203].

Таким чином, органи банківського регулювання можуть бути різними за статусом, але серед них майже завжди є державні. Система органів нагляду у тій чи іншій країні відображає специфічні особливості політичного та соціально-економічного розвитку країни, її традиції тощо.

1.2. Характеристика системи заходів регулятивного впливу НБУ щодо банківських установ

Головною метою застосування заходів впливу до комерційних банків за порушення банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України має бути забезпечення ліквідності, платоспроможності, стабільності банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку.

Законодавчою основою застосування заходів впливу є Закони України "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність", "Про

господарські товариства", Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші законодавчі акти. Основні засади, підстави та порядок застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства визначені Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого постановою Правління НБУ 28.08.2001 № 369, Положенням про порядок накладання адміністративних штрафів, затвердженим постановою Правління НБУ від 29.12.2001р. № 563. та іншими нормативно-правовими актами НБУ.

Порушення вимог законодавчих та нормативних актів стосовно інтересів вкладників можна поділити на дві групи:

- пов'язані з коротко- або довгостроковою фінансовою неспроможністю виконання банками своїх зобов'язань;
- невиконання зобов'язань через інші фактори (ігнорування положень угоди, технічна неможливість виконання тощо).

Заходи впливу, які може застосовувати НБУ в разі порушення інтересів вкладників і кредиторів, враховують відмінності цих двох груп інтересів.

У першому випадку заходи впливу можуть стимулювати банк до поліпшення своїх фінансових показників або обмежувати коло здійснюваних ним операцій. Захист інтересів другої групи здійснюється через застосування інших санкцій, схожих на адміністративні. Тут стабільність банку не має принципового значення. Навіть до найбільш стабільного банку можуть бути застосовані заходи впливу за порушення цієї групи інтересів [4, с. 203].

Визначення ж ситуації, яка б загрожувала платоспроможності банку та інтересам вкладників, потребує розгляду усіх сфер діяльності банківської установи. Існують загальноприйняті міжнародні стандарти пруденційної банківської діяльності, порушення яких може призвести до високого ступеню ризиків, збитків або іншої шкоди для банку, його вкладників та кредиторів. Наприклад:

- недостатній рівень капіталу, зважаючи на види та якість активів банку;
- недосформований резерв для покриття можливих збитків від активних

- операцій банку;
- недостатній рівень ліквідності банку з огляду на структуру його активів та пасивів;
  - спекулятивна, або ризикова, практика інвестування;
  - неадекватність системи внутрішнього контролю [4, с. 203].

Важливо зазначити, що банк може дотримуватись всіх вимог різних нормативних актів і водночас перебувати у стані, який загрожує інтересам його вкладників. Це пояснюється тим, що банківська діяльність і якість активів можуть характеризуватись досить високим ступенем ризику, незважаючи на дотримання вимог нормативних актів щодо капіталу, ліквідності та інших показників діяльності.

Виконуючи свої контрольні функції, Національний банк України через структурні підрозділи центрального апарату та органи територіального управління може застосовувати до банків згідно з покладеними на них функціями заходи попереднього реагування або заходи примусового впливу.

До заходів впливу попереднього реагування слід віднести письмове попередження, лист із зобов'язаннями, програму фінансового оздоровлення. Примусовими заходами впливу, на нашу думку, можуть бути припинення чи обмеження дії ліцензії на здійснення окремих банківських операцій на строк до одного року або відкликання ліцензії на здійснення всіх банківських операцій; усунення керівництва від управління банком, призначення тимчасової адміністрації, накладання штрафів на банки та керівників, а також ліквідація або реорганізація банків (рис. 1.1) [25, с. 264].

З метою запровадження щоденного контролю за діяльністю банків і виконанням ними вимог Національного банку України щодо усунення допущених порушень як додатковий захід може також встановлюватися особливий режим контролю за діяльністю банків.

Вибір адекватних заходів впливу, які застосовуються до банків відповідно до банківського законодавства, потрібно здійснювати з урахуванням характеру допущених банком порушень і причин, що зумовили їх

виникнення, а також загального фінансового стану банку та рівня достатності капіталу.

Рис. 1.1. Заходи впливу органів Національного банку України до банків [25, с. 264]

Заходи впливу застосовуються Національним банком України на основі результатів перевірок діяльності банків, здійснених відповідними підрозділами системи банківського нагляду або структурними підрозділами Національного банку, результатів аналізу дотримання банками пруденційних норм та результатів перевірок діяльності банків аудиторськими організаціями.

Залежно від серйозності та характеру проблем у діяльності банків Національний банк України може застосувати письмове попередження як вимогу:

- усунути конкретні порушення чи недоліки в діяльності банку, що полягають у погіршенні якості активів, їх дохідності та рентабельності, негативних тенденціях надходжень, достатності капіталу, ліквідності, якості менеджменту тощо, які безпосередньо не вплинули на його фінансовий стан, але в майбутньому можуть призвести до його погіршення, втрати платоспроможності та загрози інтересам вкладників і кредиторів банку;
- прийняти на себе зобов'язання усунути виявлені порушення із зазначенням конкретних заходів і строків їх виконання, які банк має оформити у вигляді листа із зобов'язаннями;
- усунути конкретні порушення чи недоліки, не пов'язані з рівнем достатності капіталу, що призвели до отримання банком за результатами інспектування загальної рейтингової оцінки "3" за системою CAMELS;
- розробити заходи щодо фінансового оздоровлення банку та усунути порушення банком економічних нормативів [4, с. 205].

У письмовому попередженні Національний банк України висловлює банку своє занепокоєння станом його справ, вказує на допущені порушення та визначає конкретні заходи, яких йому необхідно вжити з метою уникнення ризикової банківської практики, порушень пруденційних норм банківської діяльності, а також встановлює строки їх усунення.

У разі, якщо банк порушує норматив миттєвої ліквідності і його значення знаходиться в межах 10—15 %, Національний банк України може надсилати банку письмове попередження з вимогою надати прогностичні розрахунки джерел надходжень та використання коштів на наступні три місяці, розробити заходи підвищення ліквідності до нормативного рівня. До часу підвищення показника миттєвої ліквідності до нормативного рівня ця інформація оновлюється банком щомісяця і подається до територіального управління Національного банку.

У тому випадку, коли письмове попередження складається на основі матеріалів інспектування, воно надсилається до банку разом із звітом про інспектування. Письмове попередження також може надсилатися банку під час інспектування, якщо територіальне управління або відповідний самостійний підрозділ банківського нагляду Національного банку України виявить факти, що потребують невідкладного застосування такого заходу.

Контроль за виконанням банком вимог, наведених у письмовому попередженні, здійснює відповідне обласне управління Національного банку України, яке в разі невиконання визначених вимог щодо усунення порушень у встановлені строки має подати до відповідного структурного підрозділу банківського нагляду Національного банку України пропозиції щодо подальшої діяльності банку [4, с. 206].

Лист із зобов'язаннями, на нашу думку, доцільно застосовувати до добре капіталізованих і достатньо капіталізованих банків, які допустили порушення, що впливають на їх фінансовий стан, а також якщо керівництво цих банків спроможне вжити необхідних заходів для усунення допущених порушень, проблеми банків усвідомлюються правлінням та радою банку і вони мають прийнятний план заходів для вирішення виявлених проблем. Цей захід можна також застосовувати, якщо є проблеми в діяльності банку, не пов'язані з рівнем достатності капіталу, що призвели до отримання банком загальної рейтингової оцінки "3" за системою CAMELS [25, с. 124].

Лист із зобов'язаннями потрібно розглядати як добровільне письмове визнання банком його недоліків у роботі та допущених порушень. В ньому має бути перелік обґрунтованих заходів, які банк зобов'язується вжити для усунення порушень, із зазначенням строків їх виконання. При цьому слід зазначити, що строки виконання листа із зобов'язаннями встановлюються індивідуально з урахуванням характеру проблем та допущених порушень, а також оцінки відповідного підрозділу банківського нагляду щодо реального строку, необхідного для виконання банком своїх зобов'язань без загрози погіршення його фінансового стану.

Лист із зобов'язаннями має бути схвалений правлінням та радою банку, підписаний головами правління та ради і містити такі заходи:

- складання та виконання бізнес-плану або програми розвитку капітальної бази банку;
- розробка та запровадження положень і механізму щодо поліпшення практики кредитування;
- зобов'язання щодо проведення зовнішнього аудиту фінансового стану банку;
- прийняття рішень про тимчасове обмеження на збільшення активів банку, розміру позик, що надаються дочірнім компаніям чи інсайдерам банку, розміру відсотків, які банк може виплачувати за депозитами, що залучаються;
- тимчасове припинення виплати дивідендів;
- прийняття рішення про обмеження розміру суми, яку банк може виплачувати своїм працівникам у формі заробітної плати та премій;
- реорганізація банку [17, с. 154].

Банк, який не дотримується нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1), протягом п'яти робочих днів після дати порушення повинен подати до відповідного обласного управління Національного банку лист із зобов'язаннями, в якому мають міститися заходи щодо перспектив розвитку капітальної бази банку із зазначенням строків усунення порушень цього нормативу (програма капіталізації).

У програмі капіталізації має бути передбачено збільшення капіталу до нормативного значення в строк до 6 місяців з часу прийняття цієї програми. Якщо банком передбачається емісія та продаж додаткових акцій, у програмі капіталізації має бути інформація про розмір збільшення статутного капіталу в результаті додаткової підписки на акції, номінальну вартість акцій додаткової емісії та їх кількість, суму очікуваної виручки від їх продажу, 20 найбільших акціонерів (учасників) банку, які підписалися на акції, та дату завершення емісії [80, с. 168].

Програму капіталізації зобов'язані також розробити і подати до Національного банку всі банки, що не виконують ліцензійних вимог щодо розміру капіталу на здійснення окремих банківських операцій, у тому числі операцій з валютними цінностями.

Обласне управління або відповідний підрозділ банківського нагляду у строк до 15 днів повинен розглянути поданий банком лист із зобов'язаннями щодо доцільності, повноти та ефективності вжитих банком заходів з усунення порушень та погоджувати його або розглядати питання про застосування інших заходів впливу. Про прийняте рішення Національний банк України має сповіщати комерційний банк письмово.

Контроль за виконанням листа із зобов'язаннями здійснюється відповідним територіальним управлінням і структурними підрозділами центрального апарату Національного банку України шляхом аналізу звітів банку, проведення спільних нарад, перевірок тощо.

Протягом періоду дії листа із зобов'язаннями у разі поліпшення показників діяльності та поетапного виконання заходів, зазначених у цьому листі, за порушення, що мають бути виправлені відповідно до листа із зобов'язаннями, примусові заходи впливу не повинні застосовуватися [79, с. 117].

У разі невиконання банком вимог щодо усунення порушень у встановлені строки відповідне обласне управління Національного банку України має подати до Національного банку України пропозиції щодо подальшої діяльності банку та про застосування адекватних заходів впливу з метою забезпечення стабільної роботи банку.

У разі невиконання банком прийнятих зобов'язань або погіршення показників його діяльності, допущення інших порушень, не зазначених у листі із зобов'язаннями, Національний банк України може застосовувати інші заходи впливу, адекватні допущеним порушенням. Серед таких заходів, на нашу думку, можуть бути запровадження особливого режиму контролю, зупинення, обмеження чи позбавлення ліцензії на здійснення банківських операцій,

накладення штрафів на банки та керівництво, усунення керівництва, призначення тимчасової адміністрації та ін., включаючи ліквідацію банків.

Відповідно до ст. 87 Закону України “Про банки і банківську діяльність” банк може бути ліквідованим з ініціативи власників (акціонерів) або з ініціативи Національного банку України в судовому порядку на основі обґрунтованого висновку Національного банку щодо доцільності ліквідації банку або рішення про відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора [47, с. 18].

Рішення про ліквідацію комерційного банку може бути прийнято в разі порушення банком банківського законодавства чи інших нормативних актів Національного банку, що призвело до значної втрати активів або доходів і неплатоспроможності банку або завдало істотної шкоди інтересам клієнтів.

Під неплатоспроможністю банку слід розуміти неспроможність банку протягом 1 місяця виконати законні вимоги кредиторів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менш як 1/3 мінімального розміру регулятивного капіталу банку (норматив капіталу Н1) [3, с. 274].

Загроза істотної шкоди інтересам клієнтів може виникнути в таких випадках:

- банк є критично недокапіталізованим або значно недокапіталізованим і загальні збори акціонерів банку не прийняли рішення щодо відновлення його платоспроможності шляхом проведення санації акціонерами або інвесторами;
- збитки за результатами фінансового року становлять 50 і більш як 50 % регулятивного капіталу банку;
- протягом трьох років підряд збитки за результатами фінансового року становлять 10 і більш як 10 % регулятивного капіталу банку;
- негативно класифіковані активи з урахуванням сформованих резервів під ці активи становлять 50 і більш як 50 % від капіталу банку. До негативно класифікованих активів слід відносити активи, що класифіковані за ступенем ризику як сумнівні або безнадійні;

- якщо співвідношення суми коштів на кореспондентському рахунку та в касі банку до поточних рахунків клієнтів (норматив миттєвої ліквідності Н4) становить менш як 10 % і за відсутності інших джерел для підтримання миттєвої ліквідності;
- отримання банком за результатами інспектування загальної рейтингової оцінки "4" або "5" за системою CAMELS;
- банк свідомо не виконав вимоги Національного банку України щодо розроблення програми фінансового оздоровлення [24, с. 76].

Крім того, Національний банк України в обов'язковому порядку має приймати рішення про ліквідацію банку, який є критично недокапіталізованим.

Законодавство України про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом при розгляді судом справи про визнання банку неплатоспроможним застосовується в частині, що не суперечить нормам Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом 6 міс. і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу, Національний банк України зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку. Справа про визнання банку неплатоспроможним може бути порушена тільки після відкликання банківської ліцензії.

При цьому слід зазначити, що сьогодні, на нашу думку, законодавство щодо ліквідації банків є досить жорстким, хоча й передбачає кілька попередніх стадій, зокрема лист-попередження, запровадження тимчасової адміністрації та відкликання ліцензії.

Виходячи із реалій розвитку банківської системи України та враховуючи широкі можливості законодавства, Національний банк України перед прийняттям рішення про ліквідацію комерційного банку повинен максимально повно використати можливості примусової реорганізації.

Хоча законодавством і передбачено можливість добровільної ліквідації за рішенням власників (акціонерів) банку, така ситуація на практиці

малоймовірна. Зазвичай, і це вже довів вітчизняний досвід, у таких випадках відбувається поглинання одного банку іншим шляхом купівлі, приєднання або перетворення. Поділ, виділення або перетворення банків як форми реорганізації можуть бути застосовані переважно до державних банків. Зокрема, державний банк може бути перетворено в комерційний, і навпаки. Із державного банку на основі поділу може бути виділений окремий комерційний банк тощо. Однак такі ситуації досить малоймовірні, і якщо будуть реалізовані, то як поодинокі приклади, а сама процедура банкрутства буде здійснюватися під безпосереднім контролем Національного банку України та Кабінету Міністрів України [54].

Більш вірогідним і ефективним напрямом реорганізації має стати злиття (приєднання) банків, а також як своєрідна форма злиття створення банківських корпорацій, банківських і фінансових холдингових груп. Причому, якщо просте злиття може відбуватися безпосередньо, то для створення банківських об'єднань обов'язково потрібно отримати попередню згоду Національного банку.

У зв'язку з цим слід зазначити, що характер і форми реорганізації комерційних банків значною мірою залежать від загальної політики центрального банку та стратегічних намірів потенційних партнерів.

Законодавством України передбачено, що ліквідація банку — тривалий процес, який може відбуватися протягом трьох років, тоді як реорганізація банку офіційно здійснюється в значно коротші строки. Однак при цьому слід мати на увазі, що підготовчий період до злиття, пов'язаний з розробкою стратегії та аналізом потенційних кандидатів може зайняти рік, а то й більше. Крім того, за оцінками І.В. Ларіонової, один — два роки знадобиться партнерам для розробки спільної стратегії, налагодження прийнятного рівня менеджменту, перепідготовки кадрів тощо. Тобто тривалість цих процесів приблизно однакова, а суспільно-економічний ефект має відмінності. Ліквідація як банкрута навіть одного банку суттєво впливає на загальну політичну ситуацію та стан фінансового ринку країни. Це обумовлює

винятковість процедури ліквідації комерційних банків та необхідність виваженого підходу в кожному окремому випадку, використання всіх можливостей максимальної прозорості процесу та згладжування можливих соціальних і економічних наслідків від ліквідації банку [4, с. 206].

Орган, що ініціював рішення про ліквідацію банку, а це, швидше за все, буде центральний банк, має призначити ліквідатора, який може приступити до виконання свої обов'язків негайно після відкликання ліцензії на здійснення банківських операцій.

Ліквідатором може бути призначена юридична або фізична особа, до якої висуваються такі самі вимоги, як і до тимчасового адміністратора. Перед призначенням ліквідатора Національний банк України зобов'язаний переконатись у відсутності конфлікту інтересів та в спроможності юридичної чи фізичної особи діяти неупереджено.

Для задоволення вимог кредиторів ліквідатор проводить роботу щодо продажу майна комерційного банку. Рішення про продаж майна приймається ліквідатором після проведення інвентаризації та його оцінювання на відкритих торгах.

Після виключення банку з Державного реєстру банків ліквідатор звільняється від будь-яких зобов'язань, пов'язаних з ліквідацією банку. Ліквідація банку вважається завершеною, а банк таким, що припинив свою діяльність, з часу внесення запису про це до Державного реєстру банків [112, с. 134].

Розглянута схема ліквідації комерційного банку та діяльності ліквідатора є досить чіткою та прозорою, повністю відповідає вимогам Закону України "Про банки і банківську діяльність" і дає змогу забезпечити виконання всіх процедур у повному обсязі з чітким розподілом функцій, повноважень та відповідальності між окремими учасниками.

Проведене дослідження засвідчило, що винятково важлива роль у забезпеченні стабільного функціонування комерційних банків на фінансовому ринку належить системі наглядових органів, для яких пруденційний нагляд є

одним із найважливіших важелів контролю за фінансовим станом окремих банків і банківської системи в цілому.

Аналіз роботи окремих комерційних банків України за період 1992-2012рр. дає підстави стверджувати, що штрафні санкції, які має право накладати Національний банк України на уповноважені банки в разі допущення ними порушень чинного законодавства та інструктивних документів Національного банку України, є одним із найважливіших важелів управління банківською системою та контролю за діяльністю окремих комерційних банків. Штрафні санкції встановлюються у таких розмірах (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2

Розміри штрафів, що накладаються на банки [17, с. 397]

№ п/п	Найменування порушення	Одноразове порушення, %	Друге порушення, %	Третє порушення, %
1	Порушення порядку, строків і технологій виконання банківських операцій	0,01	0,05	0,1
2	неподання документів на письмову вимогу вповноважених працівників національного банку, а також приховування рахунків, документів, активів тощо	0,05	0,1 і подальші порушення	
3	подання недостовірної інформації та звітності, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку України	0,01	0,02	0,05
4	Невиправлення звітності	0,03	0,05 і подальші порушення	
5	За щоденне порушення нормативів максимального розміру ризику на одного контрагента (Н7), максимального розміру кредитів, гарантій, поручительств (Н9), максимального сукупного розміру кредитів, гарантій, наданих інсайдерам (Н10)	0,1	0,2	0,5
6	Порушення нормативів ліквідності (Н4, Н5, Н6)	0,05	0,1	0,5
7	Порушення нормативів інвестування в цінні папери в кожен установу (Н11) і загальної суми інвестування (Н12)	0,1	0,2	0,5

До порушень, за які можуть бути вжиті штрафні санкції, належать:

- 1) порушення порядку, строків і технологій виконання банківських операцій;
- 2) порушення економічних нормативів регулювання діяльності банків;
- 3) невиконання звітності в порядку, установленому Національним банком України;
- 4) подання недостовірної інформації та звітності, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку України;
- 5) неподання документів на письмову вимогу вповноважених працівників національного банку, а також приховування рахунків, документів, активів тощо;
- 6) недотримання банком нормативу обов'язкового резервування протягом календарного року [17, с. 398].

Штрафи не накладаються на банки, що є критично недокапіталізованими.

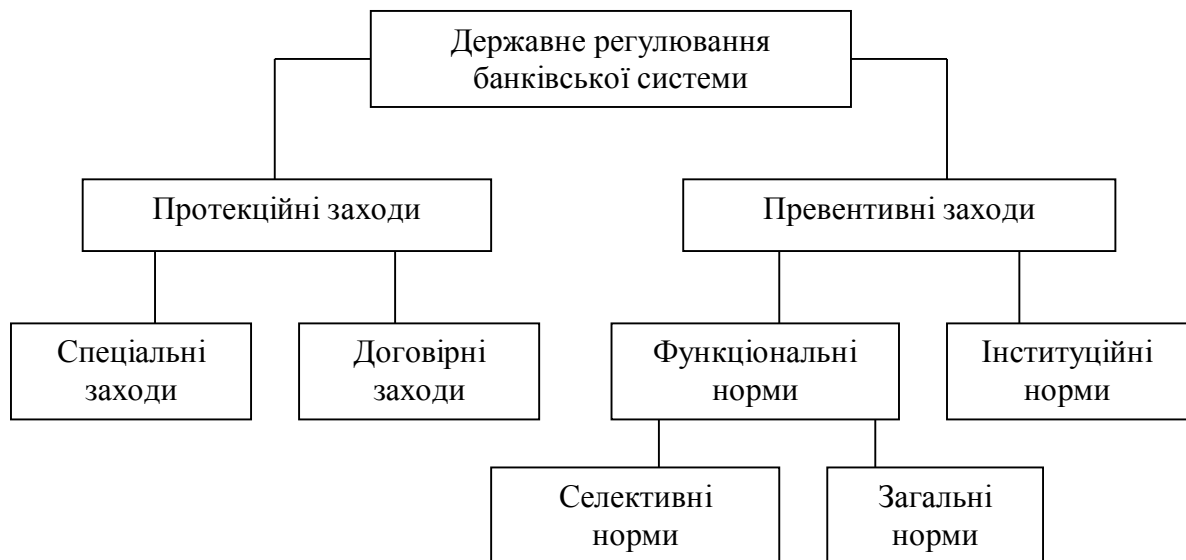
Розглянута схема управління банками в стані фінансової кризи, пропозиції щодо вдосконалення механізмів реструктуризації та реорганізації комерційних банків, вдосконалення системи банківського нагляду на основі запровадження певних контрольних важелів і заходів впливу за порушення зобов'язань і економічних нормативів дають змогу забезпечити стабільне функціонування окремих комерційних банків і банківської системи України в цілому.

1.3. Особливості регулювання діяльності банківських установ в Україні

Система державного регулювання банківської діяльності охоплює кілька порівняно самостійних напрямків: 1) грошово-кредитне регулювання; 2) банківський нагляд; 3) валютне регулювання; 4) податково-правове регулювання, що перебувають у тісному взаємозв'язку.

Державне регулювання банківської діяльності базоване на протекційних та превентивних заходах. Превентивні заходи спрямовують на обмеження доступу до банківської діяльності (ліцензування, звуження сфер діяльності

банків), на недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу. Зокрема, до даних заходів належать: встановлення лімітів щодо проведення деяких банківських операцій для обмеження необґрунтованих ризиків, вимоги до розміру і структури власного капіталу банку, вимоги до ліквідності, вимоги щодо диверсифікації банківських ризиків. Дані заходи реалізують, встановлюючи нормативи, дотримання яких із боку банків є позитивним для підтримання їх фінансової стійкості. Протекційні заходи (захисні) здійснюють при виникненні загрозової для банку ситуації, що може спричинити банкрутство. Зокрема, до них належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб; формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями; рефінансування банків. Протекційні заходи підвищують довіру вкладників до банківської системи, а превентивні, в свою чергу, забезпечують ефективність перших (рис. 1.2) [25, с. 55].

Рис.1.2. Види регулювання банківської діяльності [25, с.55]

Завданням державного регулювання у кризові періоди є необхідність виявити життєспроможні банки, допомагаючи там, де це потрібно, і не заважати у тому випадку, коли банк здатний самостійно подолати наслідки кризи. Слід зауважити, що такі локальні дії є позитивними для макроекономічної стабілізації. З метою своєчасного реагування на зміни у

банківській системі постановою Правління НБУ від 09. 11. 1998 р. № 470 створено Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Тобто, використовують комплекс методів та інструментів державного регулювання – ринкових і адміністративних, пропорційність співвідношення між котрими залежить від тих цілей, які ставить перед собою держава, від економічної ситуації, а також від ресурсів, що є у розпорядженні. Адміністративне регулювання – це комплекс заходів, що спрямовані на заборону чи висування державою вимог щодо виконання певних дій із боку банків через ліцензування, квотування. Індикативне регулювання спрямоване на встановлення економічних нормативів, визначення норм обов’язкового резервування для банків, уточнення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій, формування процентної політики; рефінансування банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку. Крім зазначених, сюди можна додати соціально-психологічні та інформаційно-технічні методи, що особливо актуальні саме в умовах розвитку ринкової економіки (рис. 1.3) [97, с. 162].

Важливе місце у системі державного регулювання банківської діяльності займає правове регулювання, що визначає законодавчі норми, коло операцій банку, порядок ліцензування та відповідальності. Зауважимо, що банківське законодавство, з одного боку, покликано сприяти банківській активності, а з іншого – стримувати банк там, де його діяльність протирічить інтересам держави в загальноекономічному регулюванні. Правове регулювання при несформованому правовому полі на практиці не завжди є дієвим, особливо в тому, що стосується гарантій прав інвесторів, вкладників і кредиторів.

Законодавча база у сфері регулювання банківської діяльності після незалежності України набула значного розвитку, проте все ж є “вузькі” місця та невикористані можливості розширення і вдосконалення правового поля. Залишається нагальною необхідність у поповненні банківського законодавства методичними рекомендаціями щодо оцінки фінансової стійкості банків та використання стандартизованого комплексу економічних нормативів.

Рис. 1.3. Форми регулювання банківської діяльності в Україні [97, с. 162]

В Україні згідно із Законом «Про Національний банк України», а також із Законом «Про банки і банківську діяльність» регулювання діяльності банків здійснює Національний банк України. Зміст регулювання діяльності банків Національним банком України полягає у здійсненні впливу на банки та інші фінансово-кредитні установи з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці, сприяння дотриманню стабільності банківської системи та цінової стабільності.

Однією з найважливіших функцій центрального банку є регулювання діяльності комерційних банків з метою забезпечення належного рівня їхньої платоспроможності, позаяк зміна нормативів співвіднесення різних статей активу й пасиву банківського балансу може сприяти як розширенню, так і скороченню обсягів позичкових операцій кредитної системи загалом. Одним із основних інструментів регулювання Національним банком України стабільної роботи банківських установ є встановлення економічних нормативів щодо їх діяльності (рис. 1.4) [17, с. 262].

Рис. 1. 4. Механізм впливу нормативного регулювання Національного банку на діяльність комерційних банків [17, с. 262]

Отже, система заходів регулятивного впливу центрального банку на активність комерційних банків, через певну сукупність економічних

нормативів, з одного боку може сприяти обмеженню чи розширенню можливостей банківських установ з надання різного роду послуг, а з іншого – визначає рівень їхньої платоспроможності. Остання ж головна умова стійкості положення комерційних банків на ринку безпосередньо впливає на їхні можливості повноцінно виконувати функції грошово-кредитного посередництва як з точки зору виконання доручень клієнтів на здійснення платежів, так і з огляду на процес формування банківського продукту – грошової маси – через кредитно-розрахункові операції.

У банківській практиці нашої країни значення окремих нормативних показників, що встановлюються Національним банком України для регулювання діяльності кредитних установ, є дещо вужчим за їх загальноекономічні назви, тому, слід розуміти, що самі показники й відповідні заходи з контролю за їх дотриманням вводяться передусім з метою уникнення неплатоспроможності комерційних банків і захисту тим самим інтересів вкладників, кредиторів та кореспондентів. Водночас попри те, що дані нормативи покликані забезпечити виконання банком своїх зобов'язань за пасивами, їхня регулююча дія спрямована насамперед на активні банківські операції [17, с. 263].

У кінцевому підсумку регулювання Національним банком України діяльності комерційних банків з метою забезпечення належного рівня їхньої платоспроможності, що є однією з найважливіших функцій центрального банку, безпосередньо позначається і на кредитній активності банківських установ країни, позаяк зміна нормативів співвіднесення різних статей активу й пасиву банківського балансу може сприяти як розширенню, так і скороченню обсягів позичкових операцій кредитної системи загалом. З урахуванням же того, що встановлення даних показників має універсальний характер (тобто однаковою мірою поширюється на діяльність усіх комерційних банків країни), то цілком очевидним є факт макрорівневого ефекту регулятивного впливу відповідного нормування на перебіг процесу суспільного відтворення, що

визначається можливостями банківських установ забезпечувати потреби реального сектора економіки необхідними грошовими ресурсами [4, с. 208].

Слід відзначити, що сама система показників, які використовуються у практиці регулятивних заходів Національного банку України з метою впливу на діяльність комерційних банків і забезпечення їх платоспроможності, охоплює досить широке коло нормативів, перелік, конкретний зміст та порядок розрахунку яких зазнавали неодноразових змін у відповідності із процесом становлення центрального банку нашої країни не лише як ринкового інституту грошово-кредитного регулювання, а і як повноцінного державного органу нагляду і контролю за функціонуванням банківських установ. Генезис даної системи відображає, з одного боку, зростання загального числа показників (від 6, передбачених прийнятим у 1993 році Положенням «Про економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків», до 19, визначених у Інструкцією «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків» з наступними її змінами і доповненнями), а з іншого - певне ускладнення і вдосконалення методики їх розрахунку. Це, однак, відбувається в рамках наближення змісту наглядових функцій НБУ до принципів, визначених Базельським комітетом з питань банківського нагляду та переходом до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, а тому даний процес, в принципі, заслуговує позитивної оцінки [4, с. 209].

Отже, однією з найважливіших функцій центрального банку є регулювання діяльності комерційних банків з метою забезпечення належного рівня їхньої платоспроможності та досягнення макрорівневого ефекту регулятивного впливу відповідного нормування на перебіг процесу суспільного відтворення, що визначається можливостями банківських установ забезпечувати потреби реального сектора економіки необхідними грошовими ресурсами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Державне регулювання - це комплекс заходів щодо регламентації банківських операцій, встановлення кількісних та якісних обмежень параметрів банківської діяльності, а також створення належних макроекономічних умов функціонування для забезпечення стабільного розвитку й фінансової стійкості банків. Банківський нагляд – процес зовнішнього контролю, який формує інформаційну базу для прийняття рішень із регулювання.

2. У світовій банківській практиці існують різні підходи до побудови системи банківського регулювання. У більшості ринкових економік законодавчі і нормативні акти, що регламентують діяльність центрального банку, покладають на нього повноваження щодо регулювання банківської діяльності. Причому в деяких країнах, наприклад у Нідерландах, Росії, винятково центральний банк має повноваження щодо банківського регулювання (в тому числі і банківського нагляду). У США, Німеччині, Франції та в деяких інших країнах існує змішана система банківського регулювання, в межах якої центральний банк розподіляє регулятивно-наглядові повноваження з іншими спеціальними органами, які можуть створюватися під егідою центрального банку, міністерства фінансів, казначейства або бути взагалі незалежними органами, підзвітними законодавчій владі

3. До заходів регулятивного впливу Національний банк України на діяльність банківських установ можна віднести: заходи попереднього реагування або заходи примусового впливу.

До заходів впливу попереднього реагування слід віднести письмове попередження, лист із зобов'язаннями, програму фінансового оздоровлення. Примусовими заходами впливу можуть бути: припинення чи обмеження дії ліцензії на здійснення окремих банківських операцій на строк до одного року або відкликання ліцензії на здійснення всіх банківських операцій; усунення керівництва від управління банком, призначення тимчасової адміністрації, накладання штрафів на банки та керівників, а також ліквідація або реорганізація банків.

4. Державне регулювання банківської діяльності базоване на протекційних та превентивних заходах. Превентивні заходи спрямовують на обмеження доступу до банківської діяльності (ліцензування, звуження сфер діяльності банків), на недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого процесу. Зокрема, до даних заходів належать: встановлення лімітів щодо проведення деяких банківських операцій для обмеження необґрунтованих ризиків, вимоги до розміру і структури власного капіталу банку, вимоги до ліквідності, вимоги щодо диверсифікації банківських ризиків. Дані заходи реалізують, встановлюючи нормативи, дотримання яких із боку банків є позитивним для підтримання їх фінансової стійкості. Протекційні заходи (захисні) здійснюють при виникненні загрозованої для банку ситуації, що може спричинити банкрутство. Зокрема, до них належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб; формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями; рефінансування банків. Протекційні заходи підвищують довіру вкладників до банківської системи, а превентивні, в свою чергу, забезпечують ефективність перших

5. Система заходів регулятивного впливу центрального банку на активність комерційних банків, через певну сукупність економічних нормативів, з одного боку може сприяти обмеженню чи розширенню можливостей банківських установ з надання різного роду послуг, а з іншого – визначає рівень їхньої платоспроможності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДОТРИМАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НОРМАТИВІВ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ

2.1. Нормативи капіталу банків та рівень капіталізації банківських установ в умовах кризи

З метою забезпечення економічних умов стійкого функціонування національної банківської системи, захисту інтересів вкладників та кредиторів комерційних банків, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності та відповідно до інструкції "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні" Національний банк України встановлює для всіх комерційних банків порядок визначення регулятивного капіталу банку та такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання:

- нормативи капіталу (мінімального розміру регулятивного капіталу, адекватність регулятивного капіталу, адекватність основного капіталу);
- нормативи ліквідності (миттєва ліквідність, поточна ліквідність, короткострокова ліквідність);
- нормативи кредитного ризику (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, великих кредитних ризиків, максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам);
- нормативи інвестування (інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, загальної суми інвестування) [50, с. 5].

Фундаментом надійної та довготривалої роботи будь-якого банку є його капітал. У сучасній банківській практиці вирізняють кілька видів капіталу, серед яких найважливішим для вирішення завдань банківського нагляду є показник регулятивного капіталу.

Регулятивний капітал (Н1) (дод. Б, В) є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних

наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе у процесі своєї діяльності, забезпечення захисту інтересів вкладників, фінансової стійкості і стабільності діяльності банків. Регулятивний капітал банків складається з основного капіталу або капіталу 1-го рівня та додаткового капіталу або капіталу 2-го рівня (рис. 2.1) [17, с. 117].

Рис. 2.1. Складові регулятивного капіталу банку [17, с. 117]

У Базелі-ІІ запропоновано виділяти три рівні капіталу (дод. Е). Увагу привертає виділення капіталу третього рівня, до якого віднесено короткостроковий субординований борг. Ця складова регулятивного капіталу передбачена винятково для покриття ринкового ризику і в жодному разі не може слугувати покриттям кредитного та операційного ризиків. Капітал третього рівня не є обов'язковою компонентою, оскільки у разі його відсутності чи нестачі ринкові ризики покриваються основним та додатковим капіталом у частині, що не бере участі в покритті кредитного та операційного ризиків.

Національний банк України встановлює обов'язкові вимоги щодо мінімального розміру регулятивного капіталу, яких мають дотримуватися

комерційні банки. Зокрема, на 2009 рік були встановлені вимоги до мінімального регулятивного капіталу (Н1) банків, розмір якого має становити 10 млн. євро. Банки, які мають регулятивний капітал менший, ніж 10 млн. євро, зобов'язані збільшити його розмір відповідно до таких вимог:

а) розмір регулятивного капіталу яких більший, ніж 8 млн. євро:

до 01.07.2009 - 9 млн. євро;

до 01.07.2010 - 10 млн. євро;

б) розмір регулятивного капіталу яких менший, ніж 8 млн. євро:

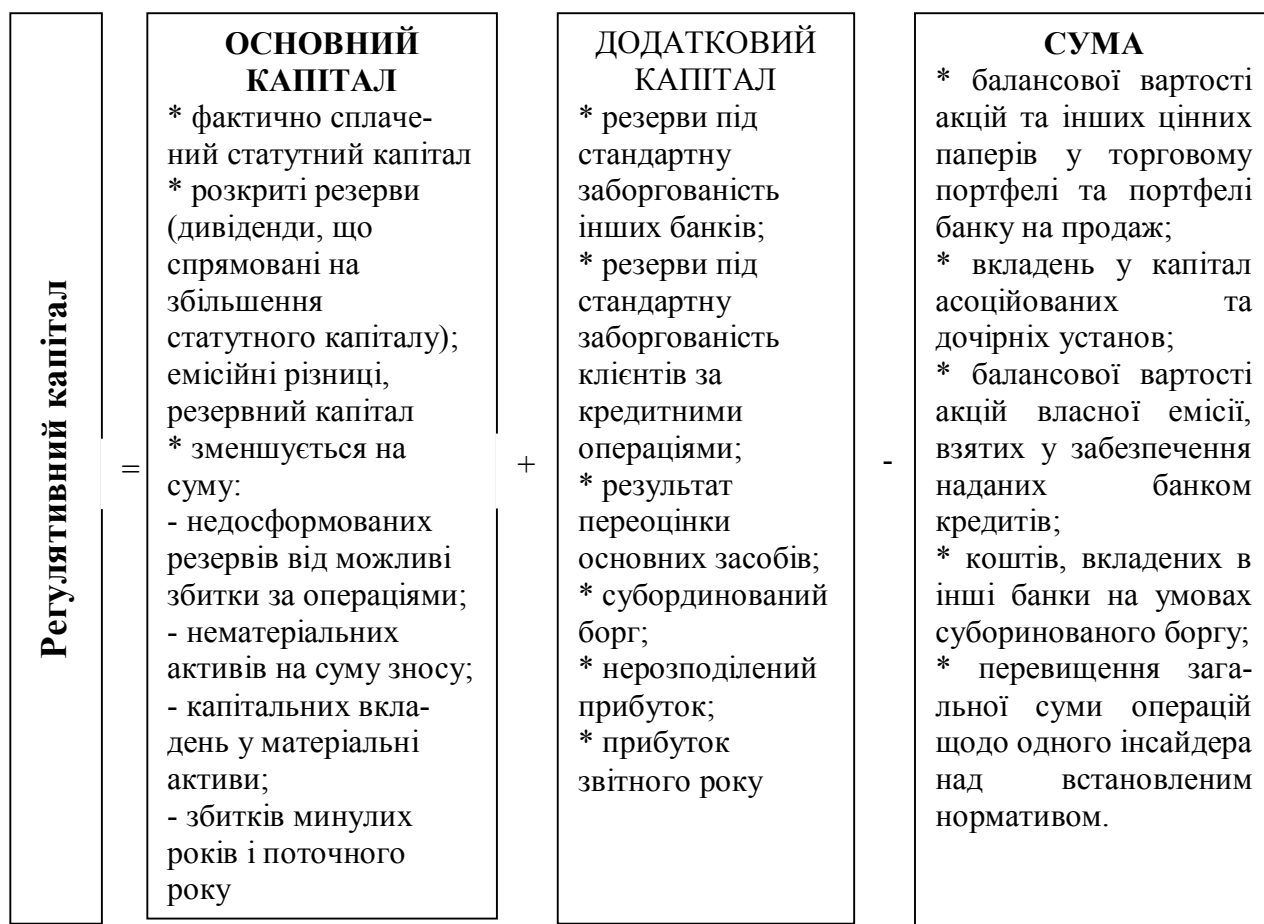
до 01.01.2010 - 7 млн. євро;

до 01.01.2011 - 8,5 млн. євро;

до 01.01.2012 - 10 млн. євро [50, с. 14].

З метою визначення величини регулятивного капіталу загальний власний банківський капітал першого і другого рівнів збільшується додатково на розмір субординованого боргу та зменшується на : вартість акцій, інших цінних паперів у торговому портфелі банку й у портфелі на продаж; вкладень у капітал асоційованих і дочірніх установ; на суми інших операцій (рис. 2.2). При цьому на розмір додаткового капіталу накладається обмеження – не більше ніж 100% основного капіталу.

Звернемо увагу, що до регулятивного капіталу належить такий елемент, як субординований борг, тобто залучені від юридичних осіб (резидентів та нерезидентів) кошти у вигляді звичайних незабезпечених боргових капітальних інструментів, які не можуть бути взяті з банку раніше, ніж через п'ять років, а у разі банкрутства чи ліквідації банку повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів. При цьому сума таких коштів, зарахованих до регулятивного капіталу, не може перевищувати 50% розміру основного капіталу зі щорічним зменшенням на 20 % від його первинної вартості протягом останніх років дії угоди, а мінімальний розмір залучення має становити 100 тис. грн. [107, с. 95].

Рис. 2.2. Порядок визначення регулятивного капіталу банку [107, с. 95]

Банки з метою визначення реального розміру регулятивного капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов'язані постійно оцінювати якість усіх своїх активів і позабалансових зобов'язань (здійснювати їх класифікацію, визначати сумнівні та безнадійні щодо погашення); здійснювати відповідні коригування їх вартості шляхом формування резервів для покриття очікуваних (можливих) збитків за зобов'язаннями контрагентів. Банки формують резерви за такими активними операціями: кредитними операціями; операціями з цінними паперами; дебіторською заборгованістю: простроченими понад 30 днів та сумнівними до отримання нарахованими доходами за активними операціями; коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках у банках (резидентах і нерезидентах), які визнані банкрутами або ліквідовуються за рішенням уповноважених органів, або які зареєстровані в офшорних зонах.

Контроль за дотриманням банками мінімального розміру регулятивного капіталу здійснюється Національним банком за нормативними значеннями, що

зафіксовані в гривнях. Для цього затверджена величина регулятивного капіталу у євро перераховується за більшим із двох курсів: або встановленим Національним банком курсом євро на перше січня, або середньоарифметичною величиною курсу євро за четвертий квартал звітного року.

В аспекті співвідношення власного капіталу та банківських ризиків регулювання рівня достатності регулятивного капіталу для вітчизняних банків здійснюється за допомогою нормативу Н 2 – адекватність регулятивного капіталу.

Норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності) (Н2) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають з торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку [65, с. 318].

Норматив адекватності регулятивного капіталу встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку.

Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями.

Норматив адекватності регулятивного капіталу діючих банків має бути не меншим, ніж 10%. Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити:

- протягом перших 12 місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) — не менше 15%;
- протягом наступних 12 місяців — не менше 12%;
- надалі — не менше 10%.

В порядку обчислення нормативу Н2 дотримано вимог Базеля I щодо співвідношення регулятивного капіталу й сумарних активів і позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику за відповідними коефіцієнтами (0%, 10%, 20%, 50% і 100%) та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями банку. Мінімальне значення нормативу адекватності регулятивного капіталу з 1 березня 2004 року має бути не менше, ніж 10 % (до вказаної дати було 8%).

Впродовж 2003-2009р. норматив адекватності регулятивного капіталу банківської системи України знижувався з 18,01% на початок 2003р. до 14,01% на 1 січня 2009р., перевищуючи при цьому нормативне значення 10%, однак уже на кінець 2011 року цей показник знову зріс і на 01.10.2013р. становив 18,06%. Є підстави говорити про позитивні тенденції динаміки цього показника. Це може сприяти подальшому економічному розвитку держави та підвищенню рівня капіталізації банків України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Капіталізація банківської системи України,
на 01.01. поточного року [86, с. 43]**

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млн. грн.	441452	544153	712945	949864	913345	1082569	1302079	408889
Регулятивний капітал, млн. грн.	26373	41148	72265	123066	135802	160897	178454	178909
Частка регулятивного капіталу у ВВП, %	5,97	7,65	11,47	14,06	14,87	14,86	13,71	43,75
Норматив адекватності регулятивного капіталу, %	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06
ROE, %	10,39	13,52	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	30,03
ROA, %	1,31	1,61	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45

Значення показника адекватності регулятивного капіталу на рівні 20-25%, яке спостерігалось в Україні в 1998-2002роках, відображало певну стагнацію і невпевненість банкірів у подальшому розвитку своєї діяльності. Його поступове зниження протягом 2003-2009рр. до 13,92% слід розглядати,

швидше, позитивно, оскільки це свідчить про те, що банки почали використовувати свій капітал ефективніше. Однак, на даний момент показник адекватності капіталу вийшов на рівень 2003 р., за якого спостерігається зменшення капіталу, тотожне зменшенню банківських активів, що пов'язано з економічною кризою протягом останніх років.

Щоправда, в сучасних умовах істотне зниження показника адекватності регулятивного капіталу таїть у собі певну небезпеку, оскільки ризики, особливо кредитні, які беруть на себе банки, зростають вищими темпами, ніж знижується норматив Н2. Безумовно, в українських банків ще є певний запас міцності для проведення такої політики, оскільки критичним може бути зниження показника Н2 до показника 11% (за міжнародними управлінськими принципами 1% повинен бути у запасі банків при нормативі 10%). Однак, у разі погіршення макроекономічної ситуації, як це відбулося в Україні протягом останнього періоду, незначний запас міцності за критерієм капіталу, який є в наявності, швидко зник. Крім того, зменшення показника достатності капіталу спричинене також відставанням темпів зростання капіталу від темпів зростання активів [76, с. 3].

Значне перевищення темпів зростання активів банків України порівняно з темпами зростання їхнього капіталу, підвищення з боку НБУ нормативу адекватності капіталу перетворили проблему капіталізації банків, яка раніше мала адміністративний характер, на економічну проблему (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка зростання активів та власного капіталу банківської системи за 2001-2012 роки [86, с.43]

Отже, на нашу думку, питання регулювання рівня достатності власного капіталу банку є дуже складним і неоднозначним: низькі значення нормативу можуть спровокувати небезпеку зростання ризиків і негативно вплинути на фінансову стійкість банку, а висока нормативна достатність регулятивного капіталу насамперед обмежить обсяги залучення капіталу. Високі значення показника достатності регулятивного капіталу свідчать про неефективне виконання банками своєї функції щодо залучення та розміщення тимчасово вільних ресурсів на ринку. При утриманні граничного розміру капіталу банком існує велика ймовірність виникнення проблеми невиконання нормативу адекватності регулятивного капіталу.

Таким чином, здійснюючи політику посилення вимог до нарощення банками регулятивного капіталу, Національному банку доцільно було б, на нашу думку, застосовувати диференційований підхід при встановленні обов'язкових до виконання нормативів достатності регулятивного капіталу щодо різних груп банків, враховуючи їх потенційні капіталотворчі можливості й рівень прибутковості. Крім цього, для підвищення рівня капіталізації НБУ повинен спонукати банки до розвитку систем управління ризиками та вдосконалення власних методів контролю за оцінкою рівня ризику.

Однак, необхідно чітко зазначити, що проблема капіталізації – це проблема недотримання нормативу адекватності регулятивного капіталу банків щодо розміру активів. Тобто проблема полягає не у кількісній, а в якісній площині. Проблема капіталізації – це проблема загальної фінансової стабільності й автономності банківської системи, а отже, актуальні питання належного обслуговування банками взятих на себе грошових зобов'язань. Проблема капіталізації – це також проблема формування фінансового фундаменту банківської системи, від якості якого залежить надійність усієї економічної системи та динаміка подальшого її розвитку [109, с. 174].

На підтвердження цього, пропонуємо розглянути ступінь капіталізації банків на мікро- і макрорівнях.

На макрорівні вирішення проблеми капіталізації зводиться переважно до визначення певних завдань і нормативів, а практичний її аспект покладається на окремі банки, які повинні виробити механізм і знайти потрібні кошти. Проте надзвичайні складність і актуальність цієї проблеми потребують комплексного її вирішення. Зокрема, на макрорівні необхідно забезпечити стимулювання нарощування банківського капіталу шляхом установлення відповідних регуляторних і фіскальних важелів, на мікрорівні – запровадити дієві інструменти збільшення капіталу через удосконалення фінансового менеджменту й системи стимулювання колективів банків [84, с. 111].

Виходячи з потреби нарощування основних складових банківського капіталу – статутного фонду і прибутку, його стимулюючий механізм можна подати таким чином (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Механізм стимулювання нарощування банківського капіталу [84, с.112]

Рівень стимулювання	Статутний капітал	Прибуток
Макрорівень	Регуляторні вимоги Фіскальні стимули Організаційні заходи	Фіскальні стимули Регуляторні важелі
Мікрорівень	Система залучення інвесторів Стимулювання колективу	Стимулювання колективу Менеджмент доходів і витрат банку

Розглянемо детальніше складові механізму стимулювання нарощування банківського капіталу, наведені в даній таблиці. Регуляторні вимоги щодо нарощування статутного капіталу — це насамперед вимоги до мінімального рівня капіталу банків. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 14.03.2006 № 333-V (ст. 31) установлює мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку на рівні не менше 10 млн. євро. Ця вимога

має директивний характер, і її вплив на капіталізацію банків базується на визначенні мінімального обсягу грошових коштів, потрібних для здійснення банківської діяльності. Аналітична оцінка капіталу банківської системи протягом останніх років дозволяє стверджувати про її динамічний розвиток (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка зростання капіталу банків [14, с.151]

Рік	Капітал		Статутний капітал	
	Млн. грн.	Млн. дол. США	Млн. грн.	Млн. дол. США
2000	6450	1187	3666	674
2001	7854	1482	4576	864
2002	9981	1872	6003	1126
2003	12882	2416	8116	1522
2004	18420	3472	11605	2187
2005	25445	5039	16111	3190
2006	42526	8421	26372	5222
2007	69530	13768	43133	8541
2008	119263	23616	82454	16328
2009	115175	14746	119189	13044
2010	137725	17237	145857	18255
2011	155487	19460	171865	21510
2012	169320	21191	175204	21928

Дані таблиці показують, що з 2000 по 2013р. зростали як капітал, так і статутний капітал банків. Але темпи зростання капіталу банків відстають від показників діяльності банківських установ – зростання чистих активів і зобов'язань.

Проте, якщо порівняти показник капіталізації вітчизняної банківської системи на макрорівні (К/ВВП) з показниками багатьох інших країн, то, він виявиться невисоким. Так, наприклад, у Росії зазначений критерій становить

37,2%, у країнах Центральної Європи – понад 40%. Ще вищий показник, про який ідеться у США.

Якщо порівняти банківські активи, то в Україні вони становлять 85% до ВВП, а в Англії – 300% [36, с.11].

Отже, можливості нашої банківської системи незначні. Із такими показниками досягти серйозного піднесення економіки практично неможливо. Тому, не можна погодитися з думкою деяких економістів, що капіталізація банківської системи адекватна умовам нашої економіки. Окрім цього, для забезпечення конкурентоспроможності і стійкості банківської системи темпи зростання власного капіталу повинні бути як мінімум вищі від темпів зростання активів. Однак, активи українських банків за 2007 рік (у пік зростання банківського кредитування) збільшилися на 76 %, а власний капітал лише на 64%, у 2009 р. активи збільшилися лише на 1,5 %, власний капітал – зменшився на 1,2 % , у 2012 р. – активи збільшилися на 4,7 %, тоді як власний капітал збільшився на 8,9 %.

Доцільно також зазначити, що вітчизняна економіка в сучасний період стикнулася з гальмуванням темпів нарощення банківських вкладень в економіку і соціальну сферу через небезпеку недотримання банками нормативного рівня адекватності капіталу, оскільки саме цей показник є безумовно ключовим і характеризує співвідношення власних коштів і всіх банківських ризиків.

Водночас встановлення для комерційних банків нормативів адекватності капіталу як частки власних коштів у сукупних банківських активах є необхідною умовою обмеження ризиковості банківської діяльності з боку державних регулятивних органів в особі НБУ. Якщо банки вирішують збільшити розмір кредитного портфеля або придбати інші активи, то це накладає на них відповідні зобов'язання щодо фінансування у необхідному обсязі розміру власного капіталу. А тому очікуваний дохід від збільшення активів має виправдовувати затрати на збільшення банківського капіталу. Отже, такі обмеження є надзвичайно важливими з точки зору підтримання

стабільності банківської системи і недопущення спекулятивного зростання активів [35, с. 77].

Норматив адекватності основного капіталу (НЗ) встановлюється з метою визначення спроможності банку захистити кредиторів і вкладників від непередбачуваних збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності залежно від розміру різноманітних ризиків.

Показник адекватності основного капіталу банку розраховується як співвідношення основного капіталу до загальних активів банку, зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями банків.

При розрахунку нормативу адекватності основного капіталу сума загальних активів відповідно зменшується на розрахункову суму резервів за всіма активними операціями банку, на суму неамортизованого дисконту за цінними паперами та зносу основних засобів. Нормативне значення нормативу НЗ має бути не меншим ніж 9 %.

Залежно від величини нормативів капіталу банку визначаються рівень капіталізації банків (табл. 2.4).

Як критерій для класифікації банків за рівнем капіталізації, крім нормативів капіталу, використовується відносна величина обсягу негативно класифікованих активів, до яких належать:

- кредитні операції, що класифіковані за ступенем ризику як «сумнівні», «безнадійні»;
- дебіторська заборгованість, що належить до III та IV груп ризику;
- цінні папери, що обліковуються в торговому портфелі та за якими сума накопиченої уцінки перевищує 50% від вартості їх придбання, тобто їх балансової вартості без урахування накопиченої переоцінки;
- цінні папери, що обліковуються в портфелях на продаж та до погашення, значення показника ризику яких становить «0,5» та більше;
- прострочені понад 31 день та сумнівні нараховані доходи;
- кошти, що розміщені на кореспондентських рахунках у банках-резидентах і нерезидентах, які визнані банкрутами або ліквідовуються, або

зареєстровані в офшорних зонах, чи розташовані в країнах, рейтинг яких не підтверджений рейтинговим агентством України [50, с. 17].

Таблиця 2.4

Класифікація банків за рівнем достатності капіталу

Групи банків	Класифікаційна ознака			
	Розмір регулятивного капіталу	Норматив адекватності регулятивного капіталу Н2	Норматив адекватності основного капіталу Н3	Обсяг активів з негативною класифікацією
Добре капіталізовані	Відповідає мінімальним вимогам	Більше нормативного значення, але не менше 17%	Більше нормативного значення і становить 9 % і більше	-
Достатньо капіталізовані	Відповідає мінімальним вимогам	Відповідає нормативному значенню і становить від 8% до 17%	Від 4% до 8%	-
Недокапіталізовані	Відповідає мінімальним вимогам	Менше нормативного значення, але не менше 6%	Менше нормативного значення і становить від 3% до 4%	-
Значно недокапіталізовані	Менше встановленого мінімуму на суму, що становить не більше 20% установленого мінімального розміру регулятивного капіталу	Менше нормативного значення і становить від 6% до 2%	Менше нормативного значення і становить від 1,3% до 3%	Від 45% до 60% регулятивного капіталу
Критично недокапіталізовані	Менше встановленого мінімуму на суму, що становить понад 20% установленого мінімального розміру регулятивного капіталу	Менше 2%	Менше 1,3%	Більше 60% регулятивного капіталу

При виявленні недостатнього рівня капіталізації банку органи нагляду мають застосувати адекватні заходи впливу з метою попередження фінансових проблем або мінімізації їх негативних наслідків.

Добре капіталізованим вважають банк, у якого співвідношення капіталу банку і його сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику (норматив платоспроможності Н3), перевищує його нормативне значення і становить не менш як 10 %, а також співвідношення основного капіталу, зменшеного на суму недосформованого резерву на можливі втрати за кредитними операціями комерційних банків, і загальних активів банку, зменшених на суму створених відповідних резервів (норматив достатності капіталу Н4), більш як його нормативне значення і становить більш як 5 %. При цьому обсяг активів з негативною класифікацією (субстандартні, сумнівні, безнадійні) з урахуванням сформованих резервів під активні операції має бути менший, ніж 20 % нормативного капіталу банку [28, с. 77].

Достатньо капіталізованим може бути банк, у якого співвідношення капіталу банку і його сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику, відповідає його нормативному значенню і становить 9 % або наближається до 10 %, а також співвідношення основного капіталу, зменшеного на суму недосформованого резерву за кредитними операціями, до загальних активів, зменшених на суму створених відповідних резервів, відповідає його нормативному значенню і становить 4 % або наближається до 5 %. Крім того, обсяг активів з негативною класифікацією (з урахуванням сформованих резервів під активні операції) має знаходитися в межах від 20 до 30 % нормативного капіталу банку [28, с. 77].

Недокапіталізованим слід вважати такий банк, у якого співвідношення капіталу банку і його сумарних активів не менш як 5,3%, співвідношення основного капіталу і загальних активів не менше ніж 2,7 %, а обсяг активів з негативною класифікацією знаходиться в межах від 30 до 50 % нормативного капіталу банку.

До значно недокапіталізованих належать банки, у яких співвідношення капіталу банку і його сумарних активів знаходиться в межах від 5,3 до 2,7%, співвідношення основного капіталу і загальних активів банку менше від

нормативного значення і знаходиться в межах від 2,7 до 1,3 %, а обсяг активів з негативною класифікацією перевищує 50 % [30, с. 9].

Критично недокапіталізованим слід вважати банк, у якого співвідношення капіталу банку і його сумарних активів становить менше, ніж 2,7 %, співвідношення основного капіталу і загальних активів банку становить менш як 1,3 %, а обсяг активів з негативною класифікацією перевищує 50 % нормативного капіталу банку [4, с. 210].

Залежно від рівня достатності капіталу комерційного банку можна рекомендувати для окремих категорій банків такі стратегії поведінки:

1) достатньо капіталізованим банкам викуп власних акцій (часток учасників у статутному капіталі) здійснювати тільки в тому разі, якщо це не призведе до порушення банком нормативів платоспроможності (Н3) і достатності капіталу (Н4);

2) банк, що не дотримується вимог Національного банку України щодо розміру нормативу капіталу банку (Н1), має подати на розгляд правління та ради банку заходи щодо перспектив розвитку його капітальної бази (програму капіталізації) або питання щодо його реорганізації шляхом приєднання або злиття;

3) недокапіталізованим банкам припинити в будь-якій формі виплату дивідендів, крім виплати дивідендів у вигляді власних акцій, та викуп власних акцій (часток учасників у статутному капіталі), а також подати на розгляд правління та ради банку перелік заходів фінансового оздоровлення банку — програму фінансового оздоровлення [105, с. 168].

Крім того, недокапіталізованим банкам можна рекомендувати встановити обмеження щодо збільшення загальних активів (порівняно з відповідним періодом минулого року), припинення активних операцій з акціонерами та інсайдерами банку, вкладання коштів у статутні фонди інших юридичних осіб, надання бланкових та пільгових кредитів, нарахування і сплати процентів за кредитами, наданими філіями одного банку тощо;

4) значно недокапіталізованим банкам доцільно рекомендувати припинити виплату дивідендів у будь-якій формі, крім виплати дивідендів у вигляді власних акцій, та викуп власних акцій, відкриття нових депозитних рахунків фізичним особам і поповнення діючих, проведення подальшої емісії цінних паперів (крім випуску власних акцій) та розширення кола фізичних і юридичних осіб — клієнтів банку з обслуговування їх операцій на ринку цінних паперів, збільшення обсягу цих операцій, у тому числі пов'язаних з веденням рахунків депозитарного обліку;

5) критично недокапіталізованим банкам, крім наведених вище заходів, потрібно припинити виплату відсотків за субординованим боргом;

6) якщо банк значно недокапіталізований або критично недокапіталізований, його керівництву необхідно подати на розгляд загальних зборів акціонерів (учасників) питання щодо санації банку його акціонерами або інвесторами.

2.2. Особливості дотримання нормативів ліквідності банківськими установами

Враховуючи особливу значимість ліквідності у забезпеченні стабільності банків і банківської системи в цілому, регулювання її рівня здійснюється не лише самими банками, але й Національним банком України за допомогою обов'язкових економічних нормативів: миттєвої, поточної та короткострокової ліквідності, граничні значення яких є однаковими для всіх вітчизняних банків і характеризують певні співвідношення між різними статтями активу та пасиву балансу банку, відображаючи стан його ліквідності на певну дату.

Ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, що визначаються збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати) [18, с. 26].

Ліквідними активами є кошти в касі, які відкриті в національному банку та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані у готівкові чи безготівкові кошти.

Банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні. Це здійснюється з метою своєчасного виконання усіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості та валюти платежу; забезпечення оптимального співвідношення між власними та залученими коштами тощо.

Взагалі рівень ліквідності активів оцінюється з урахуванням питомої ваги різних груп активів із різними ступенями ризику в загальній сумі вкладень банку. Разом з тим, слід зазначити, що пряме регулювання ліквідності шляхом механічної зміни питомої ваги активів із різними ступенями ризику не завжди дає бажаний результат, оскільки намагання підвищити ліквідність шляхом збільшення частки низько ризикових вкладень у загальній сумі активів може значно знизити результативність діяльності банків (прибутковість власного капіталу, активів в цілому). Тому необхідно постійно узгоджувати певні групи активів, класифікованих за ступенем ліквідності, з пасивами, згрупованими за строками їх погашення і виконання. Кожен банк, виходячи із пріоритетів власної політики фінансово-кредитного обслуговування різних сегментів ринку, може встановити для себе оптимальні коефіцієнти співвідношення тих чи інших груп активів і пасивів або граничні норми відхилення за кожною конкретною їх групою залежно від загальної величини відповідної групи. Подібна оцінка є основою оптимального управління фінансами банку та підтримання належного рівня ліквідності, адже збалансованість грошових потоків таким чином, що їх надходження завжди є більшими за витрати, є гарантією достатньої ліквідності банку. У зв'язку з цим банкам доцільно щоденно за результатами здійснення за день операцій та з урахуванням змін на зовнішньому фінансовому ринку складати таблицю відповідності (розриву) активів і пасивів за строками погашення. За її допомогою розраховуються показники локального і загального розриву ліквідності, що є зручним

інструментом для вирішення двох основних завдань – оперативного аналізу ліквідності (оцінки впливу на ліквідність банку операцій, здійснених протягом дня), а також аналізу можливого впливу на ризик ліквідності великих вкладень і запозичень банку. Показник локального розриву ліквідності розраховується як різниця між активами і пасивами з однаковим строком погашення. Показник загального розриву ліквідності визначається з урахуванням локальних значень і наявного запасу ліквідності на певну дату. Особливу увагу слід звертати на від’ємні розриви ліквідності в майбутні періоди. Їхній припустимий розмір залежить від здатності банку мобілізувати ресурси, від стабільності бази його фінансування і максимально прийняттого рівня ризику. Так, банки Великої Британії, наприклад, керуються лімітами від’ємного розриву в розмірі 10-15% за зобов’язаннями зі строками погашення відповідно в межах від 8 до 30 днів. Багато західних банків змушені підтримувати менші від’ємні або навіть позитивні розриви на період до 30 днів, як цього вимагають органи банківського нагляду [33, с. 124].

Разом з тим, зарубіжний досвід свідчить про те, що у розвинутих країнах практично не застосовують жорсткого режиму регулювання ліквідності. Тут переважає індивідуальний підхід до конкретного банку залежно від його виду, фінансового стану, мережі ділових зв’язків, а державний контроль обмежується лише загальними вимогами (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Підходи до державного контролю за банківською ліквідністю [111]

Країна	Нормативи ліквідності
США	Обов’язкових нормативів не встановлено
ФРН	Норматив довгострокової ліквідності
Великобританія	Обов’язкових нормативів не встановлено
Франція	Нормативи коротко- і середньострокової ліквідності
Японія	Обов’язкових нормативів не встановлено
Росія	Нормативи поточної, миттєвої, довгострокової ліквідності

У Швейцарії комерційний банк, дбаючи про своєчасне виконання своїх зобов'язань, прагне забезпечити адекватне співвідношення оборотних коштів (ліквідність у вигляді готівки) і коштів, які легко реалізуються на ринку (загальна ліквідність). Якщо взяти Федеральну резервну систему США, то вона взагалі не встановлює таких нормативів.

З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк України установлює такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6) (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Група нормативів ліквідності банку [50]

Умовне позначення	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення
Н 4	Норматив миттєвої ліквідності	Співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку.	Не менше 20%
Н 5	Норматив поточної ліквідності	співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно)	Не менше 40%
Н 6	Норматив короткострокової ліквідності	співвідношення ліквідних активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року	Не менше 60 %

Дотримання банком належного рівня ліквідності залежить від різних факторів, серед яких найважливішими є : наявність у банку необхідної кількості ліквідних коштів; можливість залучення ліквідних коштів шляхом мобілізації чи реалізації активів; залежність банку від позичених коштів; структура депозитів. Чим більші обсяги наявних у банку ліквідних активів і реальніші можливості їх залучення, тим вищий рівень банківської ліквідності. З іншого боку, чим вищий рівень залежності банку від позичених коштів та чим вищий рівень так званих «летючих» депозитів, що можуть бути в будь-який момент вилучені їх власником, тим ризикованіший стан ліквідності банку.

Ліквідність банківської системи регулюється центральним банком через механізми рефінансування, управління золотовалютними резервами, операції на відкритому ринку.

Норматив миттєвої ліквідності (Н4) встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках).

Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками. Нормативне значення нормативу Н4 має бути не менше ніж 20 %.

Норматив поточної ліквідності (Н5) встановлюється для визначення збалансованості термінів і сум ліквідних активів та зобов'язань банку [50].

Для розрахунку нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим терміном погашення до 30 днів (включно).

Норматив поточної ліквідності визначається як співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними термінами виконання.

До активів первинної та вторинної ліквідності при розрахунку нормативу поточної ліквідності належать: готівкові кошти; банківські метали; кошти на кореспондентських рахунках, які відкриті в Національному банку України та інших банках; строкові депозити, які розміщені в Національному банку України та інших банках; боргові цінні папери, що рефінансуються та емітовані Національним банком України, у портфелі банку на продаж та на інвестиції; боргові цінні папери в портфелі банку на продаж та на інвестиції; надані кредити.

До зобов'язань належать: кошти до запитання; короткострокові та довгострокові кредити, які одержані від Національного банку України та інших банків; кошти бюджету України; строкові депозити інших банків та клієнтів; цінні папери власного боргу, емітовані банком; субординований борг

банку; зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, поручительств, авалів; зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам [50].

Норматив короткострокової ліквідності (Н 6) встановлюється для контролю за здатністю банку виконувати взяті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. До розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються ліквідні активи та короткострокові зобов'язання з початковим строком погашення до одного року. Нормативне значення нормативу Н 6 із 01.01.2010 року має бути не менше ніж 60 відсотків, хоча до цього часу він був на рівні 20%.

Раціональне планування ліквідності варто базувати на: 1) вимірюванні ліквідної позиції як за “нагромадженою”, так і за “купленою” ліквідністю; 2) планах щодо підтримки ліквідності у випадку непередбачуваних обставин, які сформовані на основі стрес-тестів; 3) визначенні граничних меж відхилення ризику ліквідності.

На сьогодні відомо ряд методів, спрямованих на визначення потреби в ліквідних коштах, серед них наступні: 1) метод структурування фондів, який передбачає забезпечення співвідношення між обсягом необхідних резервів ліквідності та заявок за кредитами з обсягом ліквідних активів; 2) метод коефіцієнтів, котрий передбачає розрахунок співвідношення обсягу активів різних видів та згрупованих належним чином пасивів; 3) метод джерел та використання коштів, передбачає розрахунок обсягу ліквідних активів на основі вивчення грошових потоків за всіма договорами та угодами банку [34, с. 118].

Перших два методи зорієнтовані на визначення поточної потреби в ліквідних коштах, тобто пов'язані з управлінням поточною ліквідністю. Останній метод дає змогу спрогнозувати динаміку дефіциту чи надлишку ліквідності, і його можна вважати найефективнішим щодо прийняття рішень із управління ліквідністю.

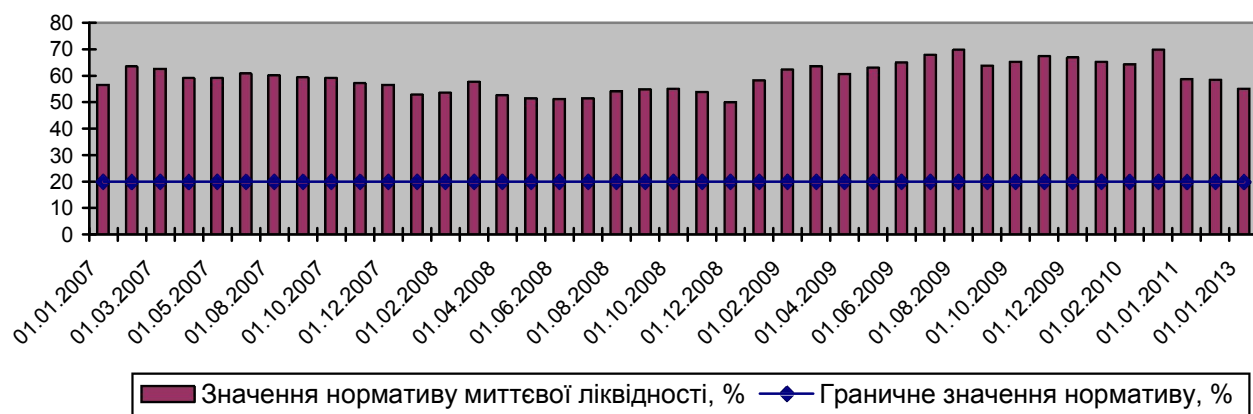
Докладніше зупинимося на визначенні сутності даних методів, їх переваг та недоліків. Зокрема, метод структурування фондів передбачає поділ джерел коштів на категорії, що здійснюються із урахуванням рівня ймовірності їх вилучення. А саме, на першому етапі класифікують ресурси за ступенем їх стабільності, зокрема, як один із варіантів можливий такий поділ на групи: поточних зобов'язань (позики “овернайт”, міжбанківські позики з нефіксованим терміном погашення); мінливі зобов'язання (кошти “до запитання”, коррахунки інших банків, кошти бюджетних та позабюджетних фондів); стабільні зобов'язання (деPOSITNІ сертифікати, строкові депозити, ощадні рахунки тощо); безстрокові пасиви (власний капітал банку, нерозподілений прибуток, резерви).

На другому етапі визначають рівень резерву коштів у ліквідній формі за кожною групою ресурсів (стабільних ресурсів, мінливих зобов'язань, поточних зобов'язань). Варто зауважити, що дані частки слід визначати на основі не лише суб'єктивних чинників (міркувань, припущень та досвіду менеджерів банку), а й об'єктивних – ретельного аналізу стабільності ресурсної бази за визначеними групами зобов'язань. Аналіз має виявити рівень осідання коштів та визначити стабільні залишки за кожною групою зобов'язань. У кінцевому підсумку це дасть змогу виявити загальні тенденції зміни стабільної ресурсної бази й точніше спрогнозувати потребу банку в ліквідних коштах.

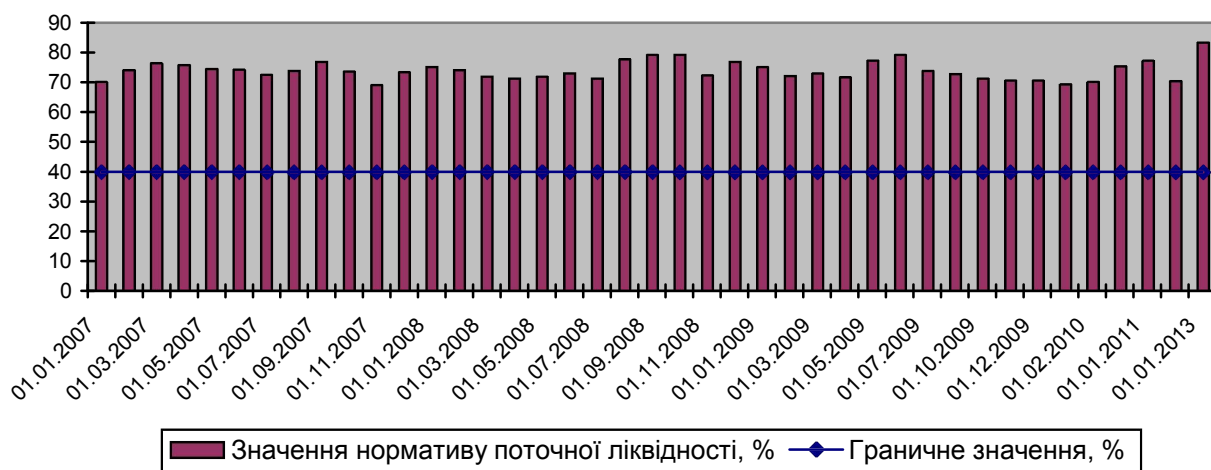
На третьому етапі необхідно чітко розподілити кошти з кожної групи зобов'язань на фінансування відповідної групи активів. Недоліком даного методу є недостатнє приділення уваги термінам закінчення конкретних депозитів та кредитів при формуванні резерву ліквідності, що може спричинити його надмірність або дефіцит [87, с. 243].

Метод показників ліквідності передбачає розрахунок комплексу показників, що сприяє аналізу потреб банку в ліквідних коштах та визначенню рівня забезпеченості банку останніми, а також точніше оцінити ризик незбалансованої ліквідності. Банки застосовують окремі коефіцієнти ліквідності порівнюють їх із середньогалузевими значеннями, з нормативними.

Центральні банки окремих країн також вдаються до даного методу з метою оцінки рівня ліквідності банківської системи, і як уже зазначалося, НБУ визначає норматив миттєвої ліквідності (Н4), норматив поточної ліквідності (Н5) та норматив короткотермінової ліквідності (Н6). Динаміка дотримання зазначених нормативів банками України зображена на рис. 2.4, рис. 2.5 та рис. 2.6.

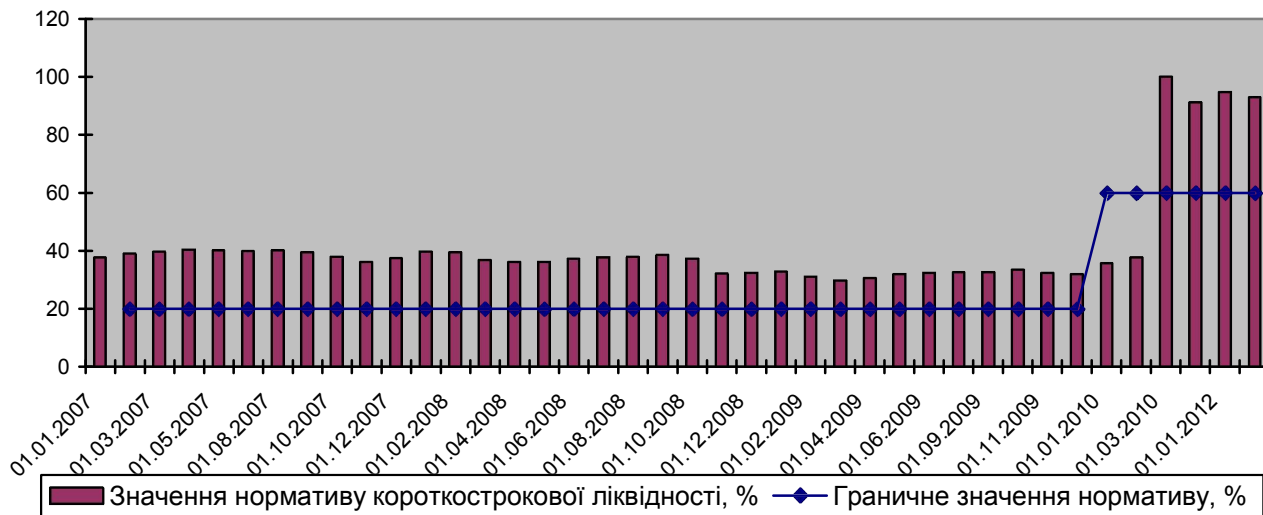
Рис. 2.4. Динаміка дотримання банками нормативу миттєвої ліквідності [48]

Рис. 2.5. Динаміка дотримання нормативу поточної ліквідності [48]

Як бачимо, протягом 01.01.2007–01.03.2010 рр. комерційні банки дотримувалися встановлених НБУ нормативів ліквідності, крім того, значно перевищуючи граничні значення, особливо за нормативом миттєвої ліквідності майже втричі та поточної й короткотермінової ліквідності – практично вдвічі. Лише на початку 2010 року, коли були змінені нормативи короткострокової

ліквідності з 20% до 60%, банківським установам не вдалося досягти граничного рівня даного нормативу. Однак уже на 01.07.2010р. норматив короткострокової ліквідності був на рівні 100,28 %. Станом на 01.12.2012р. норматив короткострокової ліквідності становив 90,37%.

Рис. 2.6. Динаміка дотримання нормативу короткострокової ліквідності [48]

Як бачимо з наведених рисунків, протягом вказаного часу значення нормативів ліквідності істотно перевищувало встановлені нормативні значення. Це, звичайно, пов'язано з тією ситуацією, котра відбувається у економіці країни, з нестабільністю на фінансових ринках з вартістю кредитних ресурсів тощо. Тобто можна стверджувати, що банківська система загалом адекватно реагує на ринкову ситуацію і забезпечує свою ліквідність шляхом саморегуляції, підвищуючи свою ліквідність в умовах нестабільності та знижуючи її при покращенні економічних умов господарювання. Однак, настільки відчутне перевищення показників ліквідності над нормативними потребує більш досконалого дослідження ситуації, адже комерційні банки, вивчаючи ризики проведення тих чи інших операцій, самі враховують необхідність забезпечення певного рівня ліквідності. Однак, регулювання з боку НБУ стосується виключно дотримання встановлених нормативів без врахування існуючих на фінансових ринках умов.

Застосування методу показників ліквідності є загалом малоефективним для управління ліквідністю, оскільки, аналізуючи окремі коефіцієнти і загальні коефіцієнти не завжди можна точно оцінити ситуацію, що склалася на той чи інший момент. Метод показників забезпечує можливість визначити співвідношення різних складових структури балансу, та, тільки здійснений далі факторний аналіз дає уяву про вплив тих чи інших чинників на кінцевий результат, і лише після його проведення спеціалісти банку можуть вжити відповідних заходів щодо управління ліквідністю. Даний метод можна застосовувати, як додатковий, у комплексі з іншими методами управління ліквідністю [11].

Щодо методу джерел та використання коштів, то він передбачає оцінку обсягу ліквідних коштів із урахуванням вхідних та вихідних грошових потоків (погашення і видачі кредитів, залучення й повернення депозитів), а також відсоткових платежів за ними. Слід зауважити, що при розрахунку враховують не лише балансові активи і пасиви, а й позабалансові вимоги та зобов'язання.

Саме шляхом підрахунку вхідних та вихідних грошових потоків можна розрахувати ліквідну позицію банку (ЛПБ) за наступною формулою:

$$ЛПБ = K + K_k + Пк - ПБ, \quad (2.1)$$

де K – залишок коштів у касі;

K_k – залишок коштів на кореспондентському рахунку банку;

$Пк$ – платежі клієнтів на користь банку за активними операціями (в т. ч.: повернення коштів за кредитними операціями; надходження від сплати клієнтами відсотків за кредитами; частка спекулятивного портфеля, яку передбачають реалізувати на найближчих торгах; отримання комісійної винагороди за надання послуг) і платежі клієнтів за пасивними операціями (приплив коштів клієнтів на розрахункові, поточні, депозитні рахунки; приплив коштів за рахунок продажу власних боргових зобов'язань банку, до яких належать депозитні й ощадні сертифікати, облігації; збільшення статутного капіталу банку);

ЛБ – платежі банку за активними операціями (в т. ч.: виплата заробітної плати, орендні виплати, видача кредитів) і пасивними операціями (у т. ч.: погашення кредитів центробанку, погашення міжбанківських кредитів, погашення боргових зобов'язань, що випустив банк, за якими закінчився термін обігу (деPOSITNІ сертифікати, ощадні сертифікати), облігації, виплата відсотків та комісійні винагороди, виплата дивідендів акціонерам) [104, с. 119].

Показником, що характеризує стан ЛПБ, є розрив ліквідності, або нетто-ліквідна позиція банку (тобто різниця між обсягом ліквідних коштів, що є в банку, та попитом на них). Банк має бути здатним оперативнo залучати кошти у випадку від'ємного розриву (дефіциту) ліквідності та розміщувати в дохідні активи у випадку додатного розриву (надлишку) ліквідності.

Для максимально точного прогнозу при використанні даного методу застосовують імітаційне моделювання процесу руху грошових коштів банку, що враховує не лише ситуації, які можна точно передбачити, а й середньостатистичні показники зміни ресурсної бази та робочих активів.

Важливі параметри, котрі слід враховувати – це приріст основних депозитів та збільшення попиту на кредити, що є найскладнішими для прогнозування, оскільки залежать здебільшого від зовнішніх факторів (темтів і стабільності економічного зростання, рівня міжбанківської конкуренції, дохідності альтернативних секторів фінансового ринку).

Неефективне управління у значній кількості банків своєю ліквідністю викликає потребу щодо термінового позапланового поповнення ресурсної бази на заздалегідь не вигідних фінансових умовах, що спричиняє зростання вартості коштів на міжбанківському кредитному ринку.

Такі банки отримують кредити за підвищеною ціною на міжбанківському кредитному ринку і ще більше погіршують власне фінансове становище. Банки, які погоджуються надавати кредити таким контрагентам, відповідним чином свідомо наражаються на додаткові ризики [101, с. 336].

Однією з причин такого стану також є те, що значна кількість комерційних банків не дотримуються принципу рівномірності формування

обов'язкових резервів упродовж місяця. У результаті в окремі періоди місяця для виконання відповідних вимог вони формують підвищений попит на міжбанківському кредитному ринку, створюючи умови для зростання відсоткових ставок та посилюючи волатильність ринку, а також підвищуючи свою залежність від кон'юнктури міжбанківського ринку.

Ефективне управління ліквідністю забезпечують можливість банківського менеджменту швидко реагувати на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на банківську ліквідність. Банк має визначити основні параметри управління ліквідністю у різних ситуаціях, зокрема: 1) в умовах звичайної ділової активності; 2) в умовах кризової ситуації в банку; 3) в умовах загальної фінансової кризи, з метою мінімізації ризику незбалансованої ліквідності [33, с. 158].

Варто зауважити, що критичну ситуацію зі своєю ліквідністю банк може врегулювати швидким продажем активів центральному банку (у формі державних цінних паперів) або реалізацією на вторинному ринку відповідних типів активів, залученням короткотермінових міжбанківських кредитів або відкриттям кредитних ліній. У даному випадку банк має чітко оцінити свою доступність до ринку, тобто яку суму фінансування він зможе отримати у відповідний момент (зокрема, й у несприятливій ситуації). Банк має налагодити відносини з ключовими постачальниками фінансування, забезпечивши “лінію захисту” у випадку виникнення проблем із ліквідністю.

Підтримку ж коштами центрального банку, у разі виникнення дисбалансу між залученими та розміщеними коштами через різні механізми рефінансування, варто використовувати лише за наявності об'єктивних причин.

Для мінімізації ризику ліквідності банк має керуватися наступними принципами: 1) пріоритетність ліквідності перед прибутковістю, в т. ч. під час вибору напрямку розміщення коштів; 2) проведення на постійній основі аналізу потреб банку в ліквідних коштах, із метою уникнення надлишку чи дефіциту ліквідних коштів; 3) ретельно підходити до визначення своєї ліквідної позиції, зокрема розраховувати її на щоденній основі, а також на 1–3 місяці наперед, що

сприятиме виявленню суттєвих розривів у фінансуванні на майбутній період і дасть змогу вплинути на терміни погашення за операціями, щоби компенсувати розрив; 4) планування та прогнозування дій у випадку виникнення ризику незбалансованої ліквідності та кризової ситуації (наявність антикризового плану) [33, с. 159].

При діагностуванні факту недостатньої ефективності операцій менеджери банку мають спробувати змінити структуру ресурсів у бік дешевших джерел, насамперед основних депозитів. Взаємозв'язок між активами і пасивами, в контексті визначення співвідношення між витратами на залучення коштів та доходами, які можна отримати від вкладення цих коштів у кредити, цінні папери й інші активи, має вирішальне значення для прибутковості банку.

2.3. Інші нормативи та їх вплив на діяльність банків

До кредитних операцій належать активні операції банку, що пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання кредитів у готівковій або безготівковій формі, на фінансування будівництва житла та у формі врахування векселів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, операцій репо, фінансового лізингу тощо) або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг), будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми [8, с. 103].

Кредитна діяльність банків пов'язана з кредитним ризиком або нездатністю контрагента виконувати частково або в повному обсязі свої зобов'язання згідно з угодою, тому банки зобов'язані оцінювати кредитоспроможність своїх контрагентів, вчасно ідентифікувати погані активи (тобто активи, за якими існує ймовірність отримання збитків), створювати необхідні резерви для списання безнадійних до погашення активів. Загалом кредитні ризики можна класифікувати за різними ознаками (рис. 2.7)

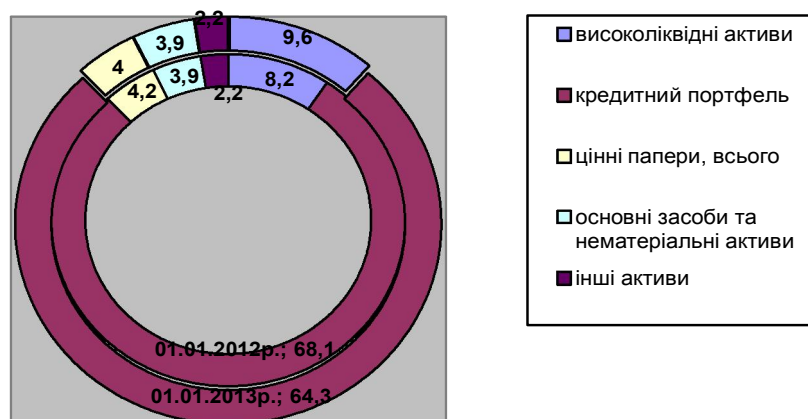

Рис. 2.7. Класифікаційні ознаки та види кредитних ризиків банку [16, с.359]

Необхідність управління кредитним ризиками в банківських установах зумовлена тим, що кредитні операції банків займають найбільшу питому вагу в активах банків (рис.2.8). Однак, протягом останнього року спостерігається значне погіршення якості активів, що спричиняє суттєвий тиск на економічну активність суб'єктів господарювання.

Підходи до розв'язання проблеми накопичення проблемних активів у банківській системі залежить від особливостей діяльності банків в окремих країнах, а також від природи та накопичення обсягів таких активів. Так, запроваджена у Великій Британії практика розв'язання цієї проблеми передбачає збереження неякісних активів у банках за умови надання на них

державних гарантій, які обмежують подальші збитки за операціями з цими активами.

Рис. 2.8. Структура активів банків України на 01.01.2012 та 01.01.2013рр.[86,с.44]

Інший підхід, використовуваний раніше у Швеції, запроваджений нині в Швейцарії відносно банку UBS, в Німеччині та в Ірландії, ґрунтується на розміщенні безнадійних активів в окремій установі яка спеціалізується на управлінні проблемними активами, у так званому «поганому банку».

Активні операції комерційних банків щодо надання кредитів є однією з пріоритетних сфер банківської діяльності, оскільки доходи від кредитів дають значний прибуток. На 01.01.2013р. частка кредитного портфеля у загальній сумі активів банків становила 64,3 % (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Частка кредитного портфеля в обсязі сукупних активів банківських установ України (на 01.01.) [86, с.43]

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загальні активи, млн. грн.	223024	353086	619004	973332	1001626	1090248	1211540	1267892
У тому числі кредитний портфель, млн. грн.	156385	269688	485507	792384	747348	755030	825320	815327
Частка кредитного портфеля в загальній сумі активів, %	70,1	76,4	78,4	81,4	71,6	69,3	68,1	64,3

Тому, врахування кредитних ризиків – основа банківської справи, а управління ними традиційно вважалось головною проблемою теорії і практики банківського менеджменту.

З метою зменшення банківських ризиків Національний банк України установлює нормативи кредитного ризику, недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Група нормативів кредитного ризику банку [50]

Назва нормативу	Методика розрахунку	Нормативне значення
Н 7 - норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	співвідношення суми всіх вимог банку до цього контрагента (за мінусом фактично сформованих резервів) та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента, до капіталу банку	Не більше 25 %
Н 8 – норматив великих кредитних ризиків	співвідношення суми всіх зобов'язань одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку	Не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу
Н 9 – норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру	співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та капіталу банку.	Не більше 5 %
Н 10 – норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам	Співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та статутного капіталу банку	Не більше 30%

Норматив максимального розміру кредитного ризику (Н7) на одного контрагента встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань.

Банк, який є добре капіталізованим або достатньо капіталізованим і проводить беззбиткову діяльність протягом останніх шести місяців, може надавати кредити в обсягах, що перевищують установлений норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), у разі

кредитування клієнтів, за якими обслуговування боргу забезпечено грошовим покриттям (депитом чи депозитним сертифікатом) або безумовним зобов'язанням, що було надане безпосередньо на користь банку. Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25 % [50].

Якщо банк перевищив норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н 7), то він має коригувати (зменшувати) регулятивний капітал на розмір перевищення цього нормативу, починаючи з наступного дня після проведення операцій, що призвели до перевищення.

Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента розраховується за формулою:

$$H7 = \frac{Z_{1к} - P_{факт}}{PK} * 100\%, \quad (2.2)$$

де, $Z_{1к}$ – сукупна заборгованість за всіма видами кредитних операцій для одного клієнта (включаючи враховані векселі, позабалансові зобов'язання та зобов'язання з кредитування) чи банку-контрагента (включаючи розміщені депозити), а також дебіторську заборгованість;

$P_{факт}$ – фактично створені резерви за активними операціями;

PK - регулятивний капітал.

Норматив великих кредитних ризиків (Н8) установлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів і розраховується за формулою:

$$H8 = \frac{Z_{велк} - P_{факт}}{PK} * 100\%, \quad (2.3)$$

де, $Z_{велк}$ – сукупний розмір всіх зобов'язань, що складають великий кредитний ризик (не менше 10% PK) одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів (із урахуванням позабалансових зобов'язань).

Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, становить 10% і більше регулятивного капіталу банку.

Рішення про надання великого кредиту приймається згідно з відповідним висновком кредитного комітету (комісії) банку, затвердженим його правлінням (радою). Нормативне значення нормативу Н8 не має перевищувати восьмикратний розмір регулятивного капіталу банку.

Якщо норматив великих кредитних ризиків перевищує восьмикратний розмір регулятивного капіталу, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) автоматично підвищуються в разі:

- якщо перевищення становить не більше 50%, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) подвоюються;

- якщо перевищення більше 50%, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) потроюються [50].

У разі консорціумного кредитування до розрахунку нормативу головного банку консорціуму включається лише та частина кредиту, що надана безпосередньо цим банком.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), встановлюється для обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого та непрямого впливу на діяльність банку. Внаслідок такого впливу банк проводить операції з інсайдерами на умовах, не вигідних для банку, що призводить до значних проблем, оскільки в таких випадках визначення платоспроможності контрагента не завжди здійснюється достатньо об'єктивно.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та капіталу банку [24, с. 95].

У разі консорціумного кредитування до розрахунку нормативу головного банку консорціуму включається лише та частина кредиту, що

надана безпосередньо цим банком. Нормативне значення нормативу Н 9 не має перевищувати 5%.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), встановлюється для обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Надмірний обсяг сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів призводить до концентрації ризиків і загрожує збереженню регулятивного капіталу банку.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, визначається як співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком (за мінусом фактично сформованих резервів) і 100% суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та капіталу банку.

У разі консорціумного кредитування до розрахунку нормативу головного банку консорціуму включається лише та частина кредиту, що надана безпосередньо цим банком. Нормативне значення нормативу Н 10 не має перевищувати 30% [17, с. 185].

Звертаючи увагу на економічну ситуацію в країні протягом останніх років, можна констатувати значне зростанням обсягів кредитування, особливо роздрібного, яке у свою чергу супроводжується помітним збільшенням простроченої заборгованості, що свідчить про зростання кредитних ризиків у банківській системі в цілому (рис. 2.9)

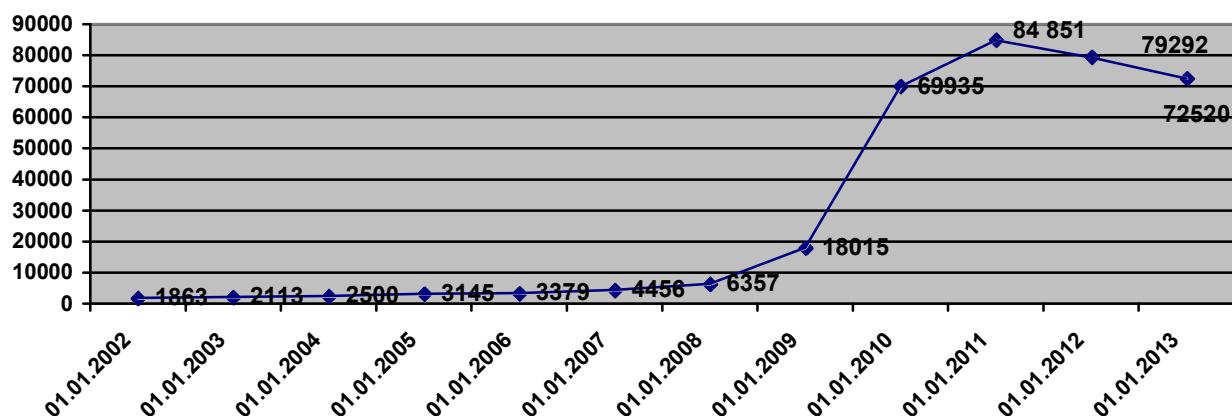

Рис. 2.9. Об'єм проблемної заборгованості, млрд. грн. [86,с.43]

З метою забезпечення контролю за інвестиційною діяльністю банків, а саме за прямими інвестиціями, Національний банк України установлює нормативи інвестування.

Прямі інвестиції банків - це внесення банками власних коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права (акції, пайові свідоцтва), емітовані такою юридичною особою.

Банки мають право здійснювати прямі інвестиції (за рахунок власних коштів і від власного імені) лише на підставі письмового дозволу Національного банку, що надається згідно з правилами, установленими відповідними нормативно-правовими актами Національного банку України.

Банки мають право здійснювати інвестицію за таких умов:

- інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше 5% регулятивного капіталу банку;

- юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде виключно діяльність з надання фінансових послуг;

- регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам для інвестицій, установленим нормативно-правовими актами Національного банку України [112, с. 213].

Банку забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статутом яких передбачено повну відповідальність його власників.

З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного із здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, Національний банк установив такі нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), норматив загальної суми інвестування (Н12).

Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання коштів банку до статутних фондів установ, що може призвести до втрати капіталу банку.

Норматив інвестування в цінні папери (Н11) окремо за кожною установою визначається як співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) окремо за коленою установою, до регулятивного капіталу банку.

При обчисленні цього нормативу в знаменнику до суми регулятивного капіталу банку додається сума вкладень у цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції, що випущені банками (за мінусом суми сформованого резерву під знецінення таких цінних паперів), і вкладень у статутні фонди інших банків та фінансових установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал. Нормативне значення нормативу Н11 не має перевищувати 15%.

Норматив загальної суми інвестування (Н12) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання (прямого чи опосередкованого) коштів банку до статутних фондів будь-яких юридичних осіб, що може призвести до втрати капіталу банку [50].

Норматив загальної суми інвестування визначається як співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв/часток) будь-якої юридичної особи, до регулятивного капіталу банку.

При обчисленні цього нормативу в знаменнику до суми регулятивного капіталу банку додається сума вкладень у цінні папери в портфелі банку на продаж та інвестиції, що випущені банками (за мінусом суми сформованого резерву під знецінення таких цінних паперів), і вкладень у статутні фонди інших банків та фінансових установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал. Нормативне значення нормативу Н12 не має перевищувати 60%.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. З метою забезпечення економічних умов стійкого функціонування національної банківської системи, захисту інтересів вкладників та кредиторів комерційних банків та відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" Національний банк України встановлює для всіх комерційних банків такі обов'язкові економічні нормативи: нормативи капіталу (мінімального розміру регулятивного капіталу, адекватність регулятивного капіталу, адекватність основного капіталу); нормативи ліквідності (миттєва ліквідність, поточна ліквідність, короткострокова ліквідність); нормативи кредитного ризику (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, великих кредитних ризиків, максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам); нормативи інвестування (інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, загальної суми інвестування).

2. Регулятивний капітал (Н1) є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе у процесі своєї діяльності, забезпечення захисту інтересів вкладників, фінансової стійкості і стабільності діяльності банків. Банки з метою визначення реального розміру регулятивного капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов'язані постійно оцінювати якість усіх своїх активів і позабалансових зобов'язань (здійснювати їх класифікацію, визначати сумнівні та безнадійні щодо погашення); здійснювати відповідні коригування їх вартості шляхом формування резервів для покриття очікуваних (можливих) збитків за зобов'язаннями контрагентів.

3. Враховуючи особливу значимість ліквідності у забезпеченні стабільності банків і банківської системи в цілому, регулювання її рівня здійснюється не лише самими банками, але й Національним банком України за допомогою обов'язкових економічних нормативів: миттєвої, поточної та

короткострокової ліквідності, граничні значення яких є однаковими для всіх вітчизняних банків і характеризують певні співвідношення між різними статтями активу та пасиву балансу банку, відображаючи стан його ліквідності на певну дату.

4. Рівень ліквідності активів оцінюється з урахуванням питомої ваги різних груп активів із різними ступенями ризику в загальній сумі вкладень банку. Разом з тим, слід зазначити, що пряме регулювання ліквідності шляхом механічної зміни питомої ваги активів із різними ступенями ризику не завжди дає бажаний результат, оскільки намагання підвищити ліквідність шляхом збільшення частки низько ризикових вкладень у загальній сумі активів може значно знизити результативність діяльності банків (прибутковість власного капіталу, активів в цілому). Тому необхідно постійно узгоджувати певні групи активів, класифікованих за ступенем ліквідності, з пасивами, згрупованими за строками їх погашення і виконання.

5. Кредитна діяльність банків пов'язана з кредитним ризиком або нездатністю контрагента виконувати частково або в повному обсязі свої зобов'язання згідно з угодою, тому банки зобов'язані оцінювати кредитоспроможність своїх контрагентів, вчасно ідентифікувати погані активи (тобто активи, за якими існує ймовірність отримання збитків), створювати необхідні резерви для списання безнадійних до погашення активів. З метою зменшення банківських ризиків Національний банк України установлює нормативи кредитного ризику, недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку.

6. З метою забезпечення контролю за інвестиційною діяльністю банків, з метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного із здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, Національний банк установлює такі нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), норматив загальної суми інвестування (Н12).

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

3.1. Шляхи удосконалення регулятивного впливу Національного банку України на діяльність комерційних банків

У сучасних умовах впливу на економічні процеси кризових явищ регуляторні функції держави набувають особливого значення. Насамперед це стосується банківської системи, яка потребує оптимально виваженого і розумного регулювання з боку держави та центрального банку. Якщо основна мета банківського регулювання – це забезпечення надійності і стабільності банків, то необхідність такого регулювання визначається особливою роллю банків в економічній системі та специфічним характером їх діяльності.

Тому, проаналізувавши ситуацію, що склалася на сучасному етапі розвитку фінансового ринку, дослідимо шляхи удосконалення регулятивного впливу Національного банку України на діяльність комерційних банків.

Сьогодні вже більш як 30 вітчизняних банківських установ мають серйозні фінансові труднощі, у 15 із них запроваджено тимчасові адміністрації.

Ще в грудні 2008 року за результатами діагностичного моніторингу, проведеного Національним банком України, потреби щодо збільшення капіталу сімнадцятиох найбільших банків, на які припадає 66% активних операцій банківської системи, оцінювалися в 25 млрд. грн. [57, с. 24].

У середині квітня 2009 року було визначено сім банків, які отримають державну підтримку у формі рекапіталізації: Надра, Укрпромбанк, Фінанси та кредит, Укргазбанк, Родовід-банк, Імекс-банк, Київ. Майже в усіх цих банках діє тимчасова адміністрація, а деякі банки станом на 01.01.2013 р. знаходяться в стадії ліквідації, зокрема Укрпромбанк. В зазначених банках було акумульовано приблизно 20% усіх вкладів фізичних осіб. Для здійснення рекапіталізації названих банків необхідно близько 20 млрд. грн. (2.5 млрд. доларів США) [57, с. 24].

Міністерство фінансів випустило облігації внутрішньої державної позики на суму 9,57 млрд. грн., зарахувавши їх у статутні капітали Укргазбанку, Родовід-банку і банку Київ. Після цього все залежить від ефективності менеджменту й розробки програм стратегічного розвитку цих банків для налагодження нормального режиму їх роботи. Актуальними для банків з істотною часткою державного капіталу є питання наявності висококваліфікованого управлінського персоналу, управління проблемними активами, ліквідністю й виплата депозитів.

Головним інструментом, який використовує НБУ - є рефінансування банків. Лише в жовтні — листопаді 2008 року для підтримання ліквідності банків Національний банк України надав кредитів рефінансування на загальну суму близько 74,7 млрд. грн., у тому числі кредитів "овернайт" — 36,9 млрд. гривень [57, с. 24].

Заходи, які вживалися Національним банком України для стабілізації ситуації, сприяли послабленню напруги на грошово-кредитному ринку, що проявилось у поступовому сповільненні тенденції до відпливу депозитів із банківської системи, у тому числі коштів населення, збільшенні її ліквідності і стабілізації ситуації на міжбанківському кредитному ринку.

У грудні 2008 року Національний банк України зменшив обсяги операцій із підтримки ліквідності банків. Кредитів рефінансування у грудні 2008 року було надано на загальну суму близько 30,7 млрд. грн. (у тому числі кредитів "овернайт" - 6.1 млрд. грн.) порівняно із 45.5 млрд. грн. у листопаді 2008 р. (з яких 24,3 млрд. грн. становили кредити "овернайт"). Усього з початку 2008 року кредити рефінансування були надані 138 банкам на загальну суму 169,5 млрд. грн. (91,8 млрд. грн. - кредити "овернайт"). На початок лютого 2009 року заборгованість за кредитами рефінансування залишилась у 97 банків і становила 61 млрд. грн., при цьому 38% (23,4 млрд. грн.) від цієї суми - заборгованість двох державних банків (Укрексімбанку та Ощадбанку), хоча їх питома вага в загальній сумі активів банківської системи дорівнює лише 11%, і на них припадає всього 2% від загального відпливу коштів із банків у період

кризи. Залишок за наданими банкам кредитами рефінансування практично відповідає обсягу відпливу коштів із банку. У листопаді 2009 року обсяг операцій з рефінансування банків становив 1,2 млрд. грн. та до кінця року склав 64,4 млрд. грн.[57, с. 24].

Доцільно зауважити, що в Україні відбувається нерациональне використання такого інструменту, як ставка рефінансування, адже якщо більшість центральних банків іноземних країн у періоди кризових явищ істотно її знижують (наприклад, Банк Англії до 2 % річних, ЄЦБ з 3,25 до 2,5%, Федеральна резервна система США – до 1% річних), то в Україні в період кризи її було підвищено з 8,4% до 10,25 %, а з жовтня 2010 року це значення дещо знизилося і встановилося на рівні 9,3 %, проте є ще доволі високим [111].

Загалом у світі на подолання фінансової кризи витрачено 9,2 трлн. дол. США і 15 % від цієї суми спрямовано на рекапіталізацію [111].

Але значна частина вітчизняних науковців, зокрема академік М.А. Швайка, переконані в тому, що значною мірою кошти рефінансування спрямовувались на валютні спекуляції та кредитування підприємств, пов'язаних із власниками банків [114, с. 189]. У таких країнах, як Франція, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Греція заборонено надавати кредити інсайдерам банків. Цієї ж думки дотримується Б.П. Адамик, окрім цього він зазначає, що у 2008 р. на рефінансування витратили зайвих 40 млрд. грн (надані кошти рефінансування за цей період становили близько 100 млрд.грн., а населення та юридичні особи вилучили лише 60 млрд. грн.) [1, с. 153]. З огляду на зазначене, О. Дзюблюк переконаний у необхідності контролю з боку НБУ за цільовим використанням коштів рефінансування шляхом призначення представника НБУ до банку [29, с. 21]. Для прикладу, у Російській Федерації Міжвідомча група з протидії злочинам в економічній сфері, до якої увійшли представники Генеральної прокуратури, Федеральної служби безпеки, Міністерства внутрішніх справ, Росфінмоніторингу та Банку Росії, офіційно попередили керівників комерційних банків, які отримали державну підтримку про встановлення контролю за їх діяльністю [11, с. 174].

На нашу думку, за звичних умов Регулятор не повинен контролювати шляхи використання кредитів рефінансування банками, обмежуючи при цьому прямий вплив держави на комерційний сектор банківської системи України. Але під час кризи, коли ресурси не лише банків, але й держави обмежені, потрібно дотримуватись цільового характеру використання наданих коштів з метою недопущення спекуляцій та нераціонального використання виділених коштів для підтримки банківського сектору.

Однак, рефінансуванню центрального банку як інструменту тимчасової підтримки короткострокової ліквідності банків не властивий цільовий характер, оскільки кредити, які надає центральний банк, не є джерелом кредитних ресурсів. Спростовуючи це твердження, Т. Ковальчук наводить приклад - за рахунок дешевого рефінансування центральними банками європейських країн комерційні банки отримують ресурси для інвестиційного кредитування суб'єктів господарювання і громадян. Ставка рефінансування встановлюється на низькому рівні, який підвищується лише у випадку загрози "перегріву" економіки [11, с. 174].

Внаслідок проведеного аналізу В.І. Міщенко, Р.В. Шпек, М.І. Савлук вивили, що у 2009 р. НБУ, розподіляючи кредити рефінансування, надавав перевагу тим банкам, які збільшують обсяги наданих кредитів у реальний сектор економіки і пролонгують кредити пріоритетним галузям економіки, не змінюючи при цьому відсоткові ставки за початковим договором [75, с. 4]. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 960 "Про порядок участі держави у капіталізації банків", держава братиме участь у капіталізації банків за таких умов: у банку застосовується процедура тимчасової адміністрації або до нього призначено куратора; банк утворений у формі відкритого акціонерного товариства або перетворений у нього у процесі капіталізації; реальну поточну вартість акцій банку визначено експертним шляхом з урахуванням збитків та витрат на проведення процедури капіталізації.

Рефінансування є дієвим методом тимчасової підтримки ліквідності банку в екстрених ситуаціях, як показала світова практика під час кризи. Але не

варто розглядати кошти рефінансування як єдине джерело надання дешевих кредитних ресурсів. НБУ за умов напруження на ринку повинен стежити за цільовим характером використання наданих банкам коштів для уникнення спекулятивних операцій, а також прискіпливо обирати банки-рецепієнти.

Підвищити рівень капіталізації українських банків можна через механізм вливання коштів міжнародних банків у свої дочірні банки. Так, італійський Унікредит (Uni-Credit) виділив 500 млн. грн. (62 млн. доларів США) на поповнення капітальної бази Укрсиббанку, придбаного ним у 2007 році. Німецький Комерцбанк (Commerzbank) погодився на 33-процентне збільшення (на 85 млн. доларів США) капіталу дочірнього банку "Форум", у якому він має мажоритарну частку. Державний російський Внешекономбанк (ВЕБ), який перебрав контроль над Промінвестбанком, надав 190 млн. доларів США для збільшення капіталу останнього. Акціонери Укрсиббанку, половиною акцій якого володіє французький Бе Ен Пе Паріба (BNP Paribas), погодилися збільшити капітал банку на 32% - до 5,3 млрд. гривень [57, с. 24].

Національний банк України, використовуючи нормативні та коригуючі методи регулювання банківської діяльності, намагається адекватно реагувати на дестабілізаційні процеси, пов'язані з кризовими явищами. Серед вжитих ним заходів - запровадження мораторію на дострокове вилучення депозитів, підвищення суми гарантування вкладів фізичних осіб, оперативне регулювання валютних операцій банків, використання інституту тимчасової адміністрації тощо. Відповідно до постанов НБУ "Про окремі питання діяльності банків" та "Спеціальний порядок здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків" банкам надано рекомендації щодо здійснення реструктуризації заборгованості, змінено вимоги стосовно розрахунку регулятивного капіталу, умов виконання окремих економічних нормативів, тимчасовим адміністраторам надано право знижувати вартість статутного капіталу банку в разі перевищення обсягу зареєстрованого статутного капіталу над обсягом регулятивного капіталу тощо [101, с. 337].

Із 6 червня 2009 року набула чинності Постанова Правління НБУ від 30.04.2009 р. № 259 "Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України". Розробка цього положення була зумовлена необхідністю розмежування функцій регулювання НБУ грошово-кредитного ринку через інструменти монетарної політики та кредитної підтримки банків для їх фінансового оздоровлення в межах застосування пруденційних інструментів. У результаті кількість вимог, виконання яких було обов'язковим для банків, котрі звертаються за допомогою НБУ, була зменшена з 14 до 4. Також зменшено максимальний термін рефінансування шляхом проведення тендерів з підтримання ліквідності банків із 365 до 90 днів. Основним інструментом рефінансування має стати рефінансування шляхом проведення тендерів з підтримання ліквідності банків терміном до 14 днів, за результатами яких встановлюватиметься, базова ставка за кредитами рефінансування, що визначатиме спрямованість грошово-кредитної політики [91].

Загалом можна виділити такі регуляторні заходи НБУ, спрямовані на забезпечення стабільності банківської системи:

- встановлено підвищені коефіцієнти резервування під кредитні операції банків;
- застосовано жорсткіші критерії визначення кредитоспроможності позичальників;
- банки зобов'язані надавати споживачу інформацію про умови кредитування та сукупну вартість кредиту;
- змінено норматив адекватності регулятивного капіталу (РК) — при розрахунку нормативу Н2 (співвідношення ліквідних активів і суми зобов'язань) береться до уваги валютний ризик та ризик довгострокової ліквідності;
- збільшено розмір мінімального регулятивного капіталу до 10 млн. євро (згодом відкоригований — до 75 млн. грн.);

- збільшено вимоги до регулятивного капіталу при отриманні банківської ліцензії та письмових дозволів НБУ;
- запроваджено новий норматив НЗ - співвідношення регулятивного капіталу і сукупних активів (не менше 9%);
- підготовлено методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках;
- запроваджено методичні рекомендації щодо планування в банках України заходів на випадок виникнення непередбачуваних обставин;
- здійснено діагностичне обстеження банківського сектору, за результатами якого встановлено вимоги щодо рекапіталізації банківської системи;
- спрощено процедуру реєстрації статутного капіталу;
- пом'якшено вимоги щодо розрахунку регулятивного капіталу;
- змінено умови рефінансування банків у межах застосування пруденційних інструментів;
- посилено вимоги до формування банками обов'язкових резервів;
- обмежено кредитування в іноземній валюті;
- вжито заходів щодо підтримки ліквідності банків, капіталізованих за участю держави;
- урегульовано питання щодо реструктуризації заборгованості за кредитами позичальників - фізичних осіб;
- змінено порядок урахування коштів, залучених на умовах субординованого боргу. До 1 січня 2012 року встановлено граничну суму коштів, залучених на умовах субординованого боргу, які включаються до регулятивного капіталу банку, в обсязі не більше 100 відсотків основного капіталу банку. Кошти, залучені у цей період на умовах субординованого боргу, включаються до капіталу банку в повному обсязі, без урахування обмежень, встановлених для додаткового капіталу. До 1 січня 2012 року субординований борг включається до капіталу банку без щорічного зменшення на 20 відсотків від його первинної вартості;

- підготовлено пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів, пов'язаних із регулюванням банківської діяльності, тощо [85].

Особливої уваги заслуговують зміни до Закону України "Про банки і банківську діяльність", прийняті в липні 2009 року. Майже всі вони стосуються вдосконалення процесу регулювання банківської діяльності відповідно до сучасних потреб банківської системи (Дод. Е).

Отже, набагато доцільніше є попередження виникнення проблем у діяльності банків, аніж боротьба з їх наслідками.

У зв'язку з цим наглядові органи застосовують попереджувальні заходи впливу на комерційні банки, а також розробляється та відпрацьовується система внутрішнього контролю в комерційних банках. Ефективність останнього як методу банківського нагляду та регулювання є беззаперечним, оскільки він заздалегідь передбачатиме проблеми та негаразди у діяльності фінансово-кредитної установи, не потребуючи при цьому великих затрат.

Крім того, досить ефективним засобом банківського регулювання є постійний моніторинг фінансового стану комерційного банку на підставі аналізу рядів динаміки та прогнозування тенденцій системи показників діяльності банку, які всебічно характеризують напрями та інтенсивність змін у його активах та пасивах. На сьогоднішній день, дана система показників вже розроблена та використовується наглядовими органами, проте поки що немає практики прогнозування зміни цих показників. Разом з тим, прогнозувати зміни фінансового стану повинні як сам банк, так і НБУ. Такий прогноз сприятиме:

- обґрунтованому вибору оптимальних управлінських рішень;
- передбаченню кризових ситуацій та завчасному їх запобіганню;
- об'єктивній оцінці проблем у діяльності банку [40, с. 22].

За системного, комплексного підходу до аналізу та прогнозування діяльності комерційного банку його належить розглядати як складний динамічний організм, функціонування і розвиток якого описують за допомогою системи параметрів-індикаторів. Для аналізу та прогнозування фінансового стану банку застосовують економічно-математичні методи й моделі, які

найточніше відображають кредитну, інвестиційну, касово-розрахункову, валютну та іншу діяльність банку. Оскільки окремі напрями його роботи тісно взаємопов'язані, їх прогнозування відповідно до принципу системності та комплексності має становити єдине ціле.

Доцільними також були б зміни у підході до визначення деяких економічних нормативів. Зокрема, слід розглянути можливість більшої диференціації коефіцієнтів ризику, на які зважаються активи банку при розрахунку нормативів ліквідності, оскільки умови кризової економіки дещо відрізняються від банківської практики розвинутих країн щодо ризиковості окремих видів кредитних вкладень, визначених Базельською угодою. Це дало б змогу стимулювати комерційні банки до оптимального формування власного кредитного портфеля та розширення операцій із надійнішими позичальниками.

Серед регулятивних показників ризику, встановлених для комерційних банків нашої країни, є й норматив інвестування, який визначає можливість використання банківського капіталу для придбання цінних паперів акціонерних товариств, інших підприємств та недержавних боргових зобов'язань. Очевидно, призначення цього показника – обмежити використання банківських ресурсів на інвестиції в цінні папери можна вважати досить ризиковим видом вкладень. На нашу думку, слід було б розробити регулятивні заходи щодо тимчасового запровадження жорсткіших вимог за нормативом інвестування (наприклад, на рівні 20%). Це зумовлюється такими факторами: переорієнтацією банківських ресурсів із фондового ринку на ринок позикових капіталів; зниження загального рівня банківських ризиків (банки мають більше можливостей щодо аналізу кредитоспроможності потенційного позичальника, ніж щодо фінансової стійкості емітента цінних паперів, який може бути й не клієнтом банку); стимулювання ефективнішого використання коштів підприємствами реального сектора [66, с. 159].

Отже, всі розглянуті вище нормативи, запроваджені Національним банком України для регулювання діяльності комерційних банків, не лише слугують важливим інструментом впливу на їх здатність виконувати свої платіжні

зобов'язання, а й спроможні безпосередньо впливати на рівень активності банківських установ у сфері організації кредитування клієнтів. Водночас нормативні значення, встановлені для відповідних регулятивних показників, є своєрідною граничною межею, вихід за яку може становити загрозу стійкості комерційних банків на фінансовому ринку, причому, як кожного зокрема, так і банківської системи загалом. Однак, враховуючи, що особливості функціонування банківських установ у різних сферах застосування ресурсів суттєво відрізняються і, до того ж, самі банки за видом, спеціалізацією, розміром капіталу та іншими ознаками діють із різним ступенем ризику, нормативні показники регулювання їх функціонування бажано було б певним чином диференціювати.

Основними критеріями для подібної диференціації може бути орієнтація кредитної політики комерційного банку та спрямування сформованих ним ресурсів на кредитування тієї сфери реального сектора економіки, розвиток якої відповідними урядовими програмами визначено як пріоритетний. При цьому важливим є не вибір галузі (він може змінюватися залежно від економічної ситуації), а встановлення гнучкого режиму застосування нормативів, який би давав змогу пом'якшувати ті чи інші обмеження кредитної активності банківських установ і відтак стимулювати їх до збільшення обсягів позичкових операцій у пріоритетних на даний час сферах економіки [62, с. 169].

Прикладом такого режиму могла б слугувати лібералізація нормативів кредитного ризику й окремих нормативів ліквідності у разі, якщо частка необхідних кредитних вкладень (спрямованих відповідно до урядових пріоритетів) у загальному обсязі кредитного портфеля становить не менше 40%.

Основу для обрання іншого критерію диференціації економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків може становити вплив Національного банку на структурну побудову кредитної системи країни. У даному контексті мову вочевидь слід вести про необхідність стимулювання процесу нарощування капіталів вітчизняними банківськими установами, що є

однією з умов підтримання фінансової стійкості та стабільного розвитку всієї кредитної системи [66, с. 158].

Реалізація зазначених завдань може бути забезпечена, крім іншого, шляхом диференціації нормативів для банків із різними розмірами власного капіталу та статутного фонду. Принцип простий: чим вищі зазначені показники, тим вірогіднішою є можливість збереження банком стійкості на фінансовому ринку порівняно з кредитними установами, які мають недостатній розмір власних коштів.

Гадаємо, застосування запропонованої тут диференціації економічних нормативів не лише стимулюватиме кредитну активність банків у пріоритетних сферах економіки, а й позитивно впливатиме на ефективність самого механізму регулятивного впливу центрального банку на діяльність комерційних банків.

Крім того, для вдосконалення державного регулювання і нагляду за діяльністю банківської системи, підвищення рівня її фінансової стійкості необхідно вжити ряд заходів:

I. Органам державної влади (виконавчої та законодавчої):

1. Розробити Концепцію розвитку банківської системи (на базі якої сформувані середньо- та короткотермінові робочі програми), окремі Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, що мають бути спрямовані на визначення цілей і завдань банківської системи країни, на зміцнення й гарантування її фінансової стійкості.

2. Належно впорядкувати банківське законодавство, доповнити його необхідними законодавчо-нормативними актами та здійснити окремі заходи щодо вдосконалення, внісши наступні зміни у законодавство:

- для вдосконалення правових умов щодо управління ризиками на консолідованій основі прискорити розроблення та впровадження відповідних змін до Законів України “Про банки та банківську діяльність” і “Про НБУ”;

- зважаючи на II та III компоненти угоди Базель-II (“Організація процесу нагляду” та “Ринкова дисципліна”): 1) чітко визначити повноваження НБУ щодо встановлення комерційним банкам диференційованих нормативів

достатності капіталу на основі оцінки профілю та рівня ризику, якості управління ними й стану внутрішнього контролю; 2) уточнити повноваження НБУ по встановленню вимог до банків про розкриття інформації, перелік котрих визначено у третій компоненті Базельської угоди, зокрема щодо характеру операцій банку, капіталу, ризиків, що приймають, та достатності капіталу на їх покриття; 3) надати НБУ право на пред'явлення комерційним банкам вимог до розроблення внутрішніх процедур із управління ризиками.

- з метою вдосконалення правової бази щодо питань внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю внести необхідні зміни до Цивільного кодексу, Законів України “Про господарські товариства”, “Про банки та банківську діяльність”, зокрема розробити підходи до діяльності внутрішнього аудиту і кваліфікаційних вимог до внутрішніх аудиторів із урахуванням світового досвіду;

- внести поправки щодо жорсткішої відповідальності керівників і акціонерів за здійснення дій, що призвели до банкрутства банку;

- внести поправки щодо підвищення вимог до професійної здатності та ділової репутації керівництва банку, а також щодо фінансового стану його засновників;

- надати право НБУ вимагати від засновників банку інформації про фінансовий стан та діяльність тих осіб, які мають пряме чи опосередковане відношення до керівництва банком;

- розширити коло юридичних осіб, звітність яких слід ввести до консолідованої звітності банківських груп;

- чітко визначити право органів банківського нагляду отримувати інформацію щодо фінансового стану банку в будь-яких формах й терміни;

- внести визначення поняття “фінансова стійкість” та фінансово стійкого банку.

3. Забезпечити підвищення ролі системи страхування депозитів, яка має володіти незалежністю, правила функціонування фонду повинні бути чіткими та дозволяти оперативно впливати на можливі кризові явища.

4. Основними пріоритетами регулювання мають бути: захист приватних вкладників, реструктуризація проблемних банків, орієнтація на самостійний вихід банку зі скрутного становища.

5. Забезпечити дієвість заходів, що здійснюють органи державного регулювання і нагляду, та підтримку довіри населення до банківської системи.

6. Із метою поліпшення процесу реструктуризації банків створити спеціальну організацію (комітет) із питань реструктуризації банківських активів при НБУ чи Асоціації українських банків [33, с. 167].

II. Національному банку України:

1. Зосередити увагу в сфері поточного банківського нагляду та подальшому розвитку ризик-орієнтованого нагляду з урахуванням нефінансових ризиків (операційного, правового, ризику репутації).

2. Розробити підходи до введення диференційованого режиму нагляду за банками, враховуючи завдання ризик-орієнтованого нагляду та зменшення надлишкового адміністративного навантаження банків.

3. Вжити відповідних заходів для розвитку нагляду на консолідованій основі, у т. ч. вдосконалення консолідованої звітності й аналізу ризиків банківських груп і банківських холдингів.

4. Вдосконалювати нормативну базу, внівши зміни у нормативні акти:

- затвердження методичних рекомендацій щодо оцінки фінансової стійкості банків та використання при цьому стандартизованого комплексу фінансових показників, які б сповна відображали якісний рівень усіх чинників, що визначають фінансову стійкість банку та впливають на неї;

- розроблення чітких рекомендацій комерційним банкам щодо діяльності в кризових ситуаціях, програм фінансового оздоровлення і стабілізації.

5. Внести ряд змін у порядок моніторингу банківської діяльності з точки зору посилення на них впливу, зокрема:

- підвищення частоти комплексних інспекцій, зокрема раз у півроку, зважаючи на підвищену ризиковість банківської діяльності загалом та

вітчизняні умови ведення банківського бізнесу зокрема, що значною мірою зумовлено економічною та політичною нестабільністю в країні;

- фінансовий стан проблемних банків необхідно оцінювати щомісяця, що сприятиме поетапному врегулюванню кризової фінансової ситуації в банку.

6. Внести зміни у нормативні показники ризику основних видів банківських операцій, що встановлює НБУ, зокрема щодо кредитних, інвестиційних і валютних операцій.

7. Приділити значну увагу питанням допуску банків на ринок банківських послуг, організаційній структурі новоствореного банку, професійності рівня кадрового забезпечення, питанням формування резерву для відшкодування можливих втрат, оскільки не завжди є відповідність між його зростанням і темпами розвитку банківського сектору.

8. Забезпечити ефективність банківського нагляду за рахунок підвищення оперативності та якості аналізу банківської звітності, уніфікації і спрощення процедур її складання й подання, контроль за виконанням приписів.

9. Забезпечити впровадження новітніх інформаційних технологій і переорієнтацію на засоби превентивного контролю банківської діяльності й раннього виявлення та попередження ризиків [33, с. 169].

III. Комерційним банкам:

1. Брати участь в обговоренні проектів законодавчо-нормативних актів НБУ щодо питань банківського регулювання і нагляду.

2. Для підвищення транспарентності діяльності розширити склад об'єктивної інформації про свою діяльність, що розміщують на сайті НБУ, на своїх власних сайтах у мережі Інтернет [33, с. 170].

Очевидно, процес регулювання банківської діяльності в Україні в сучасних умовах потребує глибокого переосмислення і трансформації. Насамперед це стосується питань участі держави в капіталізації банків, удосконалення і забезпечення ефективності процесу рефінансування банків та надання стабілізаційних кредитів, управління банківськими ризиками. Важливими факторами є також політична стабілізація в країні, ефективна

співпраця з міжнародними фінансовими організаціями та розробка і виконання чіткої державної стабілізаційної програми.

3.2. Досвід економічно розвинутих країн щодо регулювання діяльності банків у період кризи та можливості його використання в Україні

Протягом останніх років фінансовий сектор багатьох країн зазнав значних трансформацій, що вплинуло на діяльність регуляторів.

Для забезпечення ефективності функціонування фінансового сектору в умовах формування нової фінансової архітектури необхідно вивчити зарубіжний досвід організації систем регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ, адже дослідження й узагальнення зарубіжного досвіду дає змогу, зокрема, обґрунтувати висновки щодо спрямованості заходів із удосконалення структури наглядових органів, а також доцільності створення єдиного мегарегулятора фінансового сектору в Україні.

Слід зазначити, що ключовим аспектом організації систем регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ є забезпечення інституційної незалежності регуляторних органів.

У світовій практиці виділяють три основні моделі наглядових систем: секторну, за завданнями та модель єдиного нагляду [82, с.22].

Секторна модель ґрунтується на чіткому розподілі завдань і функцій наглядових органів (регуляторів) за окремими секторами — банківським, страховим і фондовим.

Модель за завданнями передбачає розподіл обов'язків наглядових органів на основі завдань і функцій нагляду: на пруденційний нагляд за діяльністю фінансових посередників та на регулювання бізнесу у фінансовій сфері (так звана модель "двох вершин"). Ця модель використовується лише в чотирьох європейських країнах: Нідерландах та частково у Франції, Португалії й Італії [78, с.4].

Модель єдиного нагляду базується на концентрації всіх наглядових

функцій у єдиному наглядовому органі. В деяких країнах (Чехія, Словаччина) ці функції виконує центральний банк, а в окремих країнах (Естонія, Латвія, Мальта, Угорщина) єдиний наглядовий орган відокремлено від центрального банку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Моделі наглядових органів у країнах ЄС [82, с.22]

Країна	Моделі		
	секторна	За завданнями	Єдиного нагляду (рік запровадження)
Австрія			+ (2000)
Бельгія			+ (2003]
Греція	+		
Данія			+
Естонія			+ (2000)
Ірландія			+ (2000)
Іспанія	+		
Італія	+	+	
Кіпр	+		
Латвія			+ (2000)
Литва	+		
Люксембург	+		
Мальта			+ (2000)
Німеччина			+ (2000)
Нідерланди		+ (2000)	
Об'єднане Королівство			+(2000)
Польща			+ (2003)
Португалія	+	+	
Словаччина			+ (2003)
Словенія	+		
Угорщина			+ (2000)
Фінляндія	+		
Франція	+	4	
Чехія			+ (2003)
Швеція			+
Разом по ЄС-25	10	4	14
Болгарія	+		
Румунія	+		

Крім того, Центральні банки, органи нагляду та регулятори більшості економічно розвинутих держав використовують такі методи підтримки банківських установ:

- поглиблення співпраці центральних банків різних країн у сфері монетарної політики;
- надання банкам міжнародними фінансовими організаціями, стабілізаційними фондами тощо додаткових ресурсів;
- додаткове розкриття інформації фінансових установ щодо структурного фінансування та практики його оцінювання;
- підвищення стандартів обліку та розкриття інформації;
- підвищення вимог до якості оцінювання кредитними рейтинговими агентствами та нагляд за ними;
- встановлення оптимального розміру (як правило, зменшеного) облікової ставки;
- зміна політики рефінансування банків;
- додаткове коригування процесів підтримання ліквідності банків;
- застосування жорсткіших методик і процедур управління ризиками;
- поліпшення дієвості та фінансового забезпечення системи гарантування вкладів і депозитів;
- участь держави у процесі рекапіталізації банків тощо [73, с. 234].

Проаналізуємо досвід міжнародної спільноти й окремих держав щодо реагування на процеси, які пов'язані з наслідками кризових явищ.

Так, Форум фінансової стабільності (ФФС), створений після Азійської кризи, координує міжнародні зусилля в напрямі створення стійкішої фінансової системи. ФФС досягнув консенсусу щодо необхідності реалізації комплексу з 67 рекомендацій у сфері політики та економіки, спрямованих на подолання недоліків світової фінансової системи.

Крім того, розроблено рекомендації щодо прозорості, які нині доопрацьовує Базельський комітет з питань банківського нагляду за участі ініціативних груп приватного сектору — Зборів учасників сек'юритизації європейського та американського типу (European and the American Securitisation Fora). Водночас Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standards Board) інтенсифікує роботу щодо

поліпшення стандартів обліку та розкриття інформації для позабалансових структур та розробки рекомендацій стосовно оцінювання в умовах неліквідних ринків. Європейська комісія розробляє регулятивні норми щодо ліцензування (авторизації) кредитних рейтингових агентств та нагляду за ними.

Уряд Бельгії і група Кей Бі Сі Груп (KBC Group) у жовтні 2008 року уклали угоду, згідно з якою держава підтримає капітал першого рівня цієї компанії на 3,5 млрд. євро за допомогою операцій із цінними паперами. Кей Бі Сі Груп отримає ці ресурси для збільшення свого капіталу у Кей Бі Сі Банку (KBC Bank) до 2,25 млрд. євро та нарощування капіталу на 1.25 млрд. євро дочірньої страхової компанії Кей Бі Сі Ініуранс (KBC Insurance) [57, с.24].

Комерцбанк Ей Джі (Commeiz-bank AG), другий за розміром банк Німеччини, отримав 8,2 млрд. євро у вигляді вливань у капітал від німецького уряду.

Міністерство фінансів та центральний банк Нідерландів дійшли згоди з групою Ай Ен Джі (ING) щодо збільшення урядом основного капіталу компанії на 10 млрд. євро [57, с.24].

Деякі країни запроваджують так звану гарантійну схему для підтримання середньострокових потреб банків та іпотечних установ у фінансуванні. В Нідерландах обсяг такої допомоги становить 200 млрд. євро, у Швеції — близько 1500 млрд. шведських крон.

Уряд Великобританії націоналізує банк Бредфорд енд Бінглі (Bradfort & Bingley). Раніше було націоналізовано іпотечний банк Норзен Рок Пік (Northern Rock Pic), що також постраждав від різкого падіння цін на нерухомість і погіршення ситуації на фінансовому ринку.

Уряди Бельгії, Нідерландів і Люксембургу вкладають у банк Фортіс (Fortis) 11,2 млрд. євро, щоб підтримати довіру до найбільшої бельгійської фінансової установи [57, с.24].

Ми перелічили лише деякі заходи урядів, центральних банків та регуляторів європейських країн щодо використання інструментів державного регулювання.

Крім того, слід зазначити, що зміни в інституційній структурі та механізмах регулювання й нагляду за фінансовим сектором, що відбулися в більшості країн світу протягом 1987—2009 років, проявилися в такому:

— посиленні тенденції відходу від секторної моделі нагляду в більшості європейських країн (протягом 2000—2006 років від цієї моделі відмовилися 13 країн):

— забезпеченні незалежності регуляторних органів шляхом законодавчого закріплення за регуляторами певних прав і обов'язків, а також їх підпорядкування відповідним державним органам (частка регуляторів, підпорядкованих парламентам, поступово збільшується);

— концентрації діяльності наглядових органів, унаслідок чого у складі органів банківського нагляду кількість центральних банків і департаментів уряду скоротилася, а самостійних наглядових органів — зросла;

— істотному підвищенні рівня інтеграції діяльності наглядових органів: майже 80 % таких органів додатково виконували функції щодо вивчення та практичного розв'язання проблем забезпечення фінансової стабільності діяльності установ фінансового сектору;

— розширенні наглядових функцій і повноважень центральних банків, що пов'язано з їх ключовою роллю в забезпеченні фінансової стабільності [68, с. 25].

Зміни структури наглядових органів обумовлені цілою низкою чинників, головними серед яких є такі:

— посилення координації зусиль та уніфікації відповідальності наглядових органів в умовах інтеграції міжнародних фінансових ринків;

— інституційне, технологічне, технічне, правове й функціональне ускладнення бізнесу у фінансовій сфері;

— посилення взаємозв'язку окремих складових фінансового сектору;

— поява фінансових конгломератів, що об'єднують різні ринки фінансових послуг [59, с. 35].

Особливості регуляторних систем у окремих країнах світу наведено в

Дод. Ж

Як видно з Дод. Ж, в більшості країн світу функції регулятора банківської системи покладено на центральний банк. Крім того, у країнах, то розвиваються, центральні банки доволі часто відіграють роль мегарегулятора фінансового сектору, зокрема в разі недостатньої розвиненості небанківських фінансових установ або в умовах існування банкоцентричної моделі розвитку фінансової системи. Використання такої моделі нагляду доцільне, насамперед, у країнах, фінансові системи яких перебувають на етапі становлення, а структура фінансового сектору є обмеженою за типом фінансово-кредитних установ і спрямованістю послуг.

Зауважимо, що існує кілька аргументів на користь створення мегарегулятора фінансового сектору. По-перше, фінансовий сектор багатьох розвинутих країн еволюціонує в напрямку універсалізації. Чим різноманітнішими є фінансові продукти й послуги, тим складніше здійснювати їх класифікацію, оцінку та контроль використання. У разі, коли фінансові посередники пропонують єдиний пакет, що містить кредити, цінні папери, страхові поліси, або проводять сек'юритизацію, пропонують структуровані фінансові інструменти, діяльність спеціалізованих органів нагляду може бути ускладненою [78, с. 4].

По-друге, ускладнення структури самого фінансового сектору. Фінансові посередники, що працюють на розвинених фінансових ринках, об'єднуються в конгломерати, холдинги, що значно ускладнює нагляд. У такій ситуації спеціалізовані органи нагляду не в змозі оцінити сукупні ризики конгломерату.

У багатьох країнах із перехідною економікою виділення банківського нагляду зі структури центрального банку та передача його мегарегулятору може призвести до втрати частини вже накопиченого досвіду банківського нагляду і зниження рівня довіри до фінансових посередників, що загрожує стабільності фінансового сектору та підвищує витрати регулювання. Крім того, єдиний незалежний наглядовий орган не в змозі забезпечити однаковий ступінь розвитку або стабільного функціонування фінансових інститутів, у першу

чергу, небанківських.

Проте, в разі виконання функцій регулювання фінансового сектору центральним банком, високий ступінь його незалежності й підзвітності підвищує довіру до регулятивних заходів. При цьому побоювання щодо надзвичайно великої концентрації повноважень у центральному банку стають менш обґрунтованими при чіткій організації процедури підзвітності.

Ґрунтуючись на загальноєвропейських і світових тенденціях щодо об'єднання наглядових органів, слід зазначити, що цей процес є неминучим і для України.

Вдосконалення діяльності регуляторних органів є особливо актуальним в умовах посилення вимог до забезпечення світової фінансової стабільності та формування нової фінансової архітектури [52, с.98].

Світова економічна криза переконливо довела необхідність удосконалення форм і методів регулювання й нагляду за фінансово-кредитними установами. Разом із тим низка питань залишаються дискусійними, у тому числі щодо механізмів підпорядкування національних фінансових систем забезпеченню світової фінансової стабільності, досягнення необхідної гармонізації національних нормативних і регуляторних систем, консолідації фінансової інфраструктури тощо.

Слід зауважити, що питання конфігурації наднаціональних органів регулювання й нагляду є надзвичайно важливими у плані попередження виникнення фінансових криз та забезпечення фінансової стабільності. Найсуттєвішими пропозиціями щодо вдосконалення діяльності регуляторних органів і переліку виконуваних ними функцій, які є предметом активного обговорення, є такі:

— впровадження наднаціональних регуляторних органів як на міжнародному рівні, так і на рівні країни, з підвищеним ступенем інтеграції національних економік і фінансових ринків;

— створення наднаціонального органу нагляду за функціонуванням європейської фінансової системи — European System of Financial Supervisors;

— створення єдиної системи кризового менеджменту на рівні ЄС, яка включатиме макро- й мікропруденційний нагляд із посиленням ролі ЄЦБ як основи макропруденційного нагляду;

— створення на рівні ЄС нового наднаглядового органу — Європейської ради із системних ризиків [52, с. 99].

Аналіз позитивних і негативних сторін об'єднаних органів регулювання й нагляду на національному та наднаціональному рівнях дає підстави стверджувати, що в перспективі Україна також змушена буде піти шляхом консолідації наглядових і регулятивних функцій у фінансовому секторі разом із запровадженням відповідних інституційних змін. Однак цей процес є тривалим, а його ефективність визначатиметься рівнем розвитку фінансового сектору, наявністю чіткої стратегії його реформування, а також якістю менеджменту.

З огляду на викладене вище слід зазначити, що підготовка до створення єдиного наглядового органу в Україні повинна передбачати:

— визначення пріоритетів фінансової політики держави та розроблення стратегії розвитку фінансового сектору, вдосконалення законодавчої й нормативної бази з метою уніфікації регуляторних вимог, методів і процедур нагляду;

— посилення вимог до ліцензування діяльності фінансово-кредитних установ, підвищення рівня прозорості їх функціонування;

— гармонізацію діяльності органів регулювання й нагляду за фінансовим сектором на основі впровадження єдиних регуляторних вимог;

— створення надійної системи регулювання й нагляду за кожною банківською установою, й насамперед забезпечення режиму суворого нагляду за всіма системно важливими фінансовими компаніями;

— вдосконалення комунікацій між структурними елементами фінансового сектору на основі укладення меморандумів про обмін інформацією та співпрацю, в яких доцільно передбачити посилення взаємозв'язку і співробітництва на основі створення спільних робочих та інспекційних груп, методичних комісій і міжвідомчих комітетів [62, с. 169].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. У зв'язку із кризою в банківській діяльності Національний банк України, використовуючи нормативні та коригуючі методи регулювання банківської діяльності, намагається адекватно реагувати на дестабілізаційні процеси, пов'язані з кризовими явищами. Серед вжитих ним заходів - запровадження мораторію на дострокове вилучення депозитів, підвищення суми гарантування вкладів фізичних осіб, оперативне регулювання валютних операцій банків, використання інституту тимчасової адміністрації тощо. Відповідно до постанов НБУ "Про окремі питання діяльності банків" та "Спеціальний порядок здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків" банкам надано рекомендації щодо здійснення реструктуризації заборгованості, змінено вимоги стосовно розрахунку регулятивного капіталу, умов виконання окремих економічних нормативів, тимчасовим адміністраторам надано право знижувати вартість статутного капіталу банку в разі перевищення обсягу зареєстрованого статутного капіталу над обсягом регулятивного капіталу тощо.

2. Досить ефективним засобом банківського регулювання є постійний моніторинг фінансового стану комерційного банку на підставі аналізу рядів динаміки та прогнозування тенденцій системи показників діяльності банку, які всебічно характеризують напрями та інтенсивність змін у його активах та пасивах. На сьогоднішній день, дана система показників вже розроблена та використовується наглядовими органами, проте поки що немає практики прогнозування зміни цих показників. Разом з тим, прогнозувати зміни фінансового стану повинні як сам банк, так і НБУ.

3. Світова економічна криза переконливо довела необхідність удосконалення форм і методів регулювання й нагляду за фінансово-кредитними установами. Разом із тим низка питань залишаються дискусійними, у тому числі щодо механізмів підпорядкування національних фінансових систем забезпеченню світової фінансової стабільності, досягнення необхідної гармонізації національних нормативних і регуляторних систем, консолідації

фінансової інфраструктури тощо.

Аналіз позитивних і негативних сторін об'єднаних органів регулювання й нагляду на національному та наднаціональному рівнях дає підстави стверджувати, що в перспективі Україна також змушена буде піти шляхом консолідації наглядових і регулятивних функцій у фінансовому секторі разом із запровадженням відповідних інституційних змін. Однак цей процес є тривалим, а його ефективність визначатиметься рівнем розвитку фінансового сектору, наявністю чіткої стратегії його реформування, а також якістю менеджменту.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати наукового дослідження щодо нормативного регулювання центральним банком діяльності комерційних банків ми прийшли до наступних висновків.

1. Стабільний фінансовий стан банку означає зростання основних позитивних параметрів (капіталу, активів, ліквідності, платоспроможності, прибутковості) та зниження негативних параметрів (ризиковості, неякісних і неробочих активів, неврівноваженості між активами і пасивами за строками погашення та між активними та пасивними відсотковими ставками), що визначають рівень фінансової стійкості банку в межах загально визначеного доцільно можливого коридору. Процес його забезпечення є безперервним, динамічним і зумовлює необхідність постійного регулювання діяльності банку, яке повинне бути адаптоване до реалій сучасного стану вітчизняної економіки та до умов, що постійно змінюються. При цьому солід зазначити, що надійність банківської системи залежить не від розмірів банків та їх кількості, а від їхньої стабільності.

2. Організація банківського регулювання в системі Національного банку України, повинна базуватися на реалізації наступних цілей: захисті інтересів вкладників; забезпеченні прозорості політики банківського сектора в цілому і кожного банку окремо; підвищенні відкритості на підставі удосконалення системи обліку і звітності в банках і наближенні їх до вимог, що випливають із досвіду міжнародної банківської практики; підтримуванні необхідного рівня стандартизації і професіоналізму в банківському секторі, забезпеченні ефективної діяльності банків і запровадженні технологічних нововведень в інтересах споживачів банківських послуг.

3. Залежність фінансової стабільності банку від внутрішніх та зовнішніх чинників зумовлює необхідність постійного системного регулювання банківської діяльності, оскільки лише за умови своєчасної об'єктивної оцінки ступеня їхнього впливу можна уникнути прийняття невірних, неадекватних реальній ситуації управлінських рішень і передбачити погіршення фінансового

стану банків. Виконати це завдання можливо лише за умови раціонального поєднання державного впливу з механізмами саморегулювання в самому банку, які повинні базуватися не на інтуїції, а на науково обґрунтованих підходах, що досягається шляхом постійного моніторингу загальноекономічної ситуації, інвестиційного клімату, інфляційних процесів, відсоткової та валютної політики держави.

4. Основними проблемами функціонування банківської системи в Україні в сучасний період є: недостатній рівень капіталізації банківської системи; відсутність у більшості банків ефективних механізмів та інструментів управління ризиками, планування та стратегії розвитку; низька рентабельність активів банків через загальну низьку якість активів, високу питому вагу неприбуткових активів у загальних активах банків та невиправдано високу вартість ведення бізнесу; низький рівень банківського менеджменту та корпоративного управління; недостатня ефективність банківського нагляду, зокрема в частині нагляду на основі оцінки ризиків банківської діяльності України. У зв'язку з цим з метою запобігання кризовим явищам у банківській системі необхідно розробити систему раннього реагування на проблеми банків. Дана система повинна ґрунтуватися на аналізі основних показників фінансового стану банку: достатності капіталу банку, ліквідності банку, якості активів, якості менеджменту. Зазначена система надасть можливість органам нагляду оперативно визначати банки, які за результатами проведеного аналізу і прогнозу в майбутньому можуть допустити втрату частини капіталу, матимуть збитки або проблеми з ліквідністю, що в кінцевому результаті може призвести до банкрутства.

5. З метою запобігання неплатоспроможності та банкрутства банків необхідно суттєво підвищити вимоги до капіталу, покращити структуру, посилити роль нормативу адекватності капіталу, підвищити вимоги до врахування в структурі регулятивного та економічного капіталу ринкових ризиків, підвищити вимоги до системно важливих банків, а також забезпечити значно вищі коефіцієнти капіталізації банків.

6. Із метою підвищення стійкості комерційних банків на фінансовому ринку й розширення їх можливостей щодо організації кредитування клієнтів доцільно було б внести зміни до окремих показників групи нормативів ризику. Йдеться передусім про обмеження максимального розміру кредитів, наданих інсайдерам, а також максимального розміру отриманих міжбанківських позик, що є необхідною умовою для вирішення двох завдань: з одного боку — стимулювання банків до більшої диверсифікації активів і зниження впливу інсайдерів на прийняття рішень щодо надання позик, а з другого — обмеження залежності комерційних банків від ресурсів, залучених на міжбанківському ринку, якому зазвичай притаманна нестабільність кон'юнктури. Можна також збільшити норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою з тим, аби збільшити можливості банківських установ щодо вкладання коштів у цінні папери, які в умовах вітчизняного фондового ринку відзначаються поступовим піднесенням рівня ліквідності та надійності.

7. Для стимулювання комерційних банків до оптимального формування власного кредитного портфеля й розширення операцій із надійнішими позичальниками, слід розглянути можливість більшої диференціації коефіцієнтів ризику, на які зважуються активи банку при розрахунку нормативів ліквідності, оскільки розвиток економіки в умовах кризи дещо відрізняються від банківської практики розвинутих країн щодо ризиковості окремих видів кредитних вкладень, визначених Базельською угодою.

8. Необхідно розглянути можливість установлення Національним банком України індивідуальних нормативів для комерційних банків, кредитна політика яких відповідає загальноекономічним завданням реформування реального сектора господарства, передбаченого урядовими програмами. Основними показниками, що можуть бути диференційовані, є норматив співвідношення високоліквідних активів і робочих активів банку, максимальний розмір ризику на одного позичальника, норматив "великих" кредитних ризиків.

9. Одним із напрямів підвищення дієвості регулятивного впливу Національного банку України на діяльність комерційних банків може бути їхня

диференціація залежно від виду банку. Критерієм для такої диференціації може слугувати розмір статутного фонду або власного капіталу банку: чим вони більші, тим м'якшими можуть бути вимоги щодо підтримання нормативних значень окремих показників, передусім нормативів ризику.

Підсумовуючи розглянуті вище напрями вдосконалення регулятивного механізму впливу центрального банку на діяльність комерційних банків шляхом установлення економічних нормативів, слід зазначити, що ця сфера є одним із базових елементів побудови оптимальної організації управління кредитним процесом у його зовнішньому прояві (тобто в аспекті виконання комерційними банками вимог НБУ). Отже, повноцінне, гнучке застосування не лише економічних, а й окремих адміністративних важелів грошово-кредитної політики є оптимальним в умовах розвитку ринкової економіки в Україні.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик Б. Аналіз застосування принципів ефективного банківського нагляду в Україні [Текст] / Б. Адамик // Наука молода. – 2011. - № 15-16. – С. 152-156.
2. Адамик Б. Стійкість банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи та шляхи її забезпечення [Текст] / Б. Адамик // Наука молода. – 2009. - № 11. – С. 81-84.
3. Адамик Б.П. Діяльність Національного банку України як регулятора стабільності банківської системи [Текст] / Б.П. Адамик // Вісник Донецького національного університету. - Сер.: В: Економіка і право. - 2010. -№ 1. - С. 274-278.
4. Адамик Б.П. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посібник / Б.П. Адамик. – Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 393 с.
5. Аржевітін С. Відплив капіталу з України: причини та шляхи подолання [Текст] / С. Аржевітін // Вісник НБУ. – 2010 - № 1. – С. 3-7.
6. Арістова А. Інструментарій державного антикризового управління у банківському секторі [Текст] / А. Арістова, Г. Мазур // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - К. : Вид-во КНТЕУ. - 20. - 2010. - № 2. - С 88-112.
7. Банки, які перебувають у стадії реорганізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/Pres_service/2013/Bank_supervision/reorgan.htm.
8. Банківські операції [Текст] : Підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696с.
9. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн [Текст] / О. Барановський // Вісник Національного банку України : журнал. - 2009. - № 4. - С 8-19.
10. Барановський О. Проблемні банки: виявлення й лікування [Текст] // Вісник НБУ. – 2009. - № 11. – С. 18-31.
11. Башнянин Г.І. Проблеми рефінансування банків у посткризовий період

- [Текст] / Г.І. Башнянин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.12. – С. 173-177.
12. Бобиль В. Механізм стабілізації банківської системи України в період фінансової кризи [Текст] / В. Бобиль // Банківська справа. – 2009. - № 5. – С. 25-32.
  13. Бус О. Аналіз стану ліквідності банку органами банківського нагляду та шляхи його вдосконалення [Текст] / О.Б. Бус // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2010. - № 2. – С. 122-128.
  14. Бюлетень НБУ. – 2013. - № 4. – 186 с.
  15. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація [Текст]. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.
  16. Вовчак О.Д., Руцишин Н.М., Андрейків Т.Я. Кредит і банківська справа [Текст] : Підручник. – К.: Знання, 2008. – 564с.
  17. Вовчак О.Д., Скаско О.І., Стасів А.М. Банківський нагляд [Текст] : Навч. пос. 2-ге вид., стереотипне. – Львів: Новий світ, 2007. – 472с.
  18. Волошин І. Перехідна динаміка розривів ліквідності банку [Текст] // Вісник НБУ. – 2005. – № 9. – С. 26-28.
  19. Герасименко В. Концентрація банківського капіталу і методи оцінки її рівня [Текст] / В. Герасименко // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 4. – С. 28-32.
  20. Грищенко Р. Особливості нагляду за філіями іноземних банків у США [Текст] / Р. Грищенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 12. – С. 12-14.
  21. Гроші та кредит [Текст] : Підручник / За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001.- 365с.
  22. Гроші та кредит [Текст] : Підручник / За ред. Івасіва Б.С. - К., 2000. - 404 с.
  23. Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці [Текст] : Монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: «Карт-Бланш», 2007. – 308с.
  24. Грушко В.І., Лаптев С.М., Любунь О.С., Раєвський К.Є. Банківський нагляд [Текст] : Навч. пос. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 264с.

25. Гудзь Т.П. Банківський нагляд [Текст] : Навч. посібник. - К.: Ліра-К. – 2008. – 380с.
26. Д'яконова І.І. До питання визначення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд» [Текст] / І.І.Д'яконова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 183-193.
27. Деньги, кредит, банки [Текст] : Учень / Под ред. О.И. Лаврушина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1999.-464с.
28. Деревко О. Шляхи підвищення рівня капіталізації банківського сектору [Текст] / О. Деревко // Банківська справа. – 2008. - № 1. – С. 76- 82.
29. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках [Текст] / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України : журнал. - 2009. - № 5. -С 20-30.
30. Дзюблюк О. Проблеми підвищення рівня капіталізації банків України в період ринкової трансформації економіки [Текст] / О. Дзюблюк // Вісник ТНЕУ. – 2007. – № 2. – С. 7-19.
31. Дзюблюк О.В. Оптимізація формування ресурсної бази комерційних банків [Текст] / О.Дзюблюк // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 38 – 46.
32. Дзюблюк О.В. Ринок банківських послуг: теоретичні аспекти організації і стратегія розвитку в Україні [Текст] / О.Дзюблюк // Банківська справа. – 2005. – № 3 – С. 40-53.
33. Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи [Текст] / Монографія/ - Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2009. – 316с.
34. Дзямудич М.І. Специфіка регулювання НБУ ліквідності комерційних банків [Текст] / М.І. Дзямудич, Н.М. Чиж // Економічний форум. – 2012. - № 4. – С. 117-124.
35. Диба М.І., Осадчий Є.С. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України [Текст] / М.І. Диба, Є.С. Осадчий// Фінанси України. – 2008. - № 6. – С. 77-88.

36. Довгань Ж.М. Капіталізація банківської системи України [Текст] / Ж.М. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 10-14.
37. Довгань Ж.М. Фінансовий менеджменту банку [Текст] : Навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 306с.
38. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Макроэкономика [Текст] / Пер. с англ. В.Лукашевича и др.; Под общ. ред. В.Лукашевича. – С.-ПБ., 1997. – 408с.
39. Долан Э. Дж., Кэмпбэлл К. Д., Кэмпбэлл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст] : Пер. с англ. – М. – Л.: Профико, 1991. – 448с.
40. Дорошенко І.В., Дорошенко В.І., Делі О.О. Заходи щодо подолання фінансової кризи Національним банком України [Текст] / І.В. Дорошенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. - № 24. – С. 22-23.
41. Дубницький В.Ю. Оценка стабильности банковской системы [Текст] / В.Ю. Дубницький, Н.П. Погореленко, О.Н. Сидоренко // БізнесІнформ. – 2011. - № 8. – С. 134-140.
42. Дубовик О. Дослідження факторів конкурентоспроможності банку [Текст] / О. Дубовик // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 149 – 155.
43. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 /Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.
44. Енциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика [Текст] / За ред. М. І. Молдованова. – К.: Техніка, 1993. – 856 с.
45. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / Редкол.: В.С. Стельмах та ін. - К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
46. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник [Текст]. — 3-те вид., випр. та доп. – К.: Знання, 2000. – 587 с.
47. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999р., № 679-ХІV // Урядовий кур’єр. – 1999. - № 120. – С. 3-23.
48. Значення економічних нормативів по системі банків України [Електронний

ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/Pres_service/2013/Bank_supervision.htm.

49. Іващук О.О. Міжнародний досвід регулювання діяльності банківських установ [Текст] / О.О. Іващук // Сталий розвиток економіки. – 2012.- № 5. – С. 326-330.
50. Інструкція “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”/ Затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 10. – С. 3-35.
51. Кіреєва К. Формування мінімальних регулятивних вимог до капіталу вітчизняних банків [Текст] / К. Кіреєва // Світ фінансів. – 2005. – № 2. – С. 105-113.
52. Ключко Л.А. Забезпечення фінансової стійкості банків в умовах фінансової кризи [Текст] / Л.А. Ключко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 10. – С.97-105.
53. Коваленко В.В. Оцінка впливу монетарної та регуляторної політики Центрального банку на розвиток банківського капіталу [Текст] // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 16-27.
54. Коваленко М.М. Сутність і складові механізму державного регулювання банківського сектора економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/Pres_service/2012/Bank_supervision/htm.
55. Ковальчук Т. Нове керівництво Національного банку України як передумова для кардинальної зміни валютно-курсової політики України [Текст] / Т. Ковальчук // Банківська справа : наук.-практ. журнал.-2011-№ 1.-С. 3-8.
56. Козьмук Н.І. Стабілізаційна політика центрального банку в умовах фінансової кризи [Текст] / Н.І. Козьмук // Економічний форму. – 2012. - № 2. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/Pres_service/2013/Bank_supervision.htm.
57. Конопатська Л. Деякі питання регулювання банківської діяльності в період

- світової економічної кризи [Текст] / Л. Конопатська // Вісник НБУ. – 2010. - № 2. – С. 22-27.
58. Конопатська Л., Горячек І. Регулювання діяльності комерційних банків [Текст] / Л. Конопатська // Вісник НБУ. – 2007. - № 10. – С. 55-59.
59. Кот О. Прогнозування фінансового стану банків з метою попередження їх банкрутства [Текст] / О.Кот // Вісник НБУ. – 2008. - № 3. – С. 34 – 39.
60. Криклій А.С., Боровікова М.О. Капіталізація банківської системи як визначальний чинник розвитку економіки України [Текст] / А.С. Криклій, М.О. Боровікова // Фондовий ринок. – 2007. – № 46. – С. 18-23.
61. Кротюк В., Куценко О. Базель-II розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою [Текст] / В.Кротюк, О. Куценко // Вісник НБУ. – 2006. –№ 7. – С. 2-7.
62. Крупка І.М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки [Текст] / І.М. Крупка // БізнесІнформ. – 2012. - № 6. – С. 168-175.
63. Кульпінський С. Регулювання ліквідності фінансового ринку в контексті згладжування бізнес-циклу [Текст] / С. Кульпінський // Світ фінансів. – 2009. - № 3.- С. 80-87.
64. Лобанова А.Л. Ресурсна політика комерційних банків України [Текст] / А.Л. Лобанова //Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 88-95.
65. Мазіна Є.Г, Питання вдосконалення нормативного управління банківської діяльності в Україні [Текст] / Є.Г. Мазіна // Вісник Донецького університету. Сер. В: Економіка і право. – 2011. – Вип. 2. – С. 316-319.
66. Мазіна Є.Г. Гнучка система економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків України і перспективи її розвитку [Текст] / Є. Мазіна // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. - № 2. – С. 158-161.
67. Мамонова І.Д. О соотношении ликвидности и платежеспособности банка [Текст] / І.Д. Мамонова // Бизнес и банки. – 2008. - № 3.- С. 14-18.
68. Марущак М.В. Інституційна модель процесу управління банківською

- ліквідністю [Текст] / М.В. Марущак // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. - № 15. – С. 23-27.
69. Марцин В.С. Особливості механізму регулювання фінансово-кредитної діяльності банків на базі капіталізації [Текст] / В.С. Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2006. - № 11. – С. 87- 97.
70. Марцин В.С. Проблеми і шляхи підвищення капіталізації банківських установ в управлінні капіталом банку [Текст] / В.С. Марцин // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 77-88.
71. Матвієнко П. Капіталізація як дійовий інструмент підвищення надійності банківської системи України [Текст] / П. Матвієнко // Фінанси. Податки. Кредит. – 2007. – № 46. – С. 45-51.
72. Матвієнко П. Рейтингова оцінка діяльності банків України [Текст] / П.Матвієнко // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 37 – 46.
73. Машика Ю.В. Механізм функціонування банківського нагляду в Україні та його значення у забезпеченні фінансової стійкості банківської системи [Текст] / Ю.В. Машика // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.14. – С. 233-239.
74. Мещеряков А.А. Формування і використання ресурсної бази банку [Текст] / А.А. Мещерякова // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 89-93.
75. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні [Текст] / В. Міщенко // Вісник Національного банку України : журнал. - 2009. - № 2. - С. 3-7.
76. Міщенко В. Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України [Текст] / В. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 10. – С. 2-7.
77. Міщенко В., Кротюк В.Л. Центральні банки: організаційно-правові засади. – К.: Т-во «Знання», КОО. – 2004. – 372 с.
78. Міщенко В., Олексійчук М. Удосконалення регулювання і нагляду за реорганізацією банків [Текст] / В. Міщенко, М. Олексійчук // Банківська справа. – 2010. - № 1. – С. 3-11.

79. Міщенко В.І., Славянська Н.Г., Коренєва О.Г. Банківські операції [Текст]: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 796 с.
80. Міщенко В.І., Яценюк А.П., Коваленко В.В., Коренєва О.Г. Банківський нагляд [Текст] : Навч. Посіб. – К.: Знання, 2004. – 406 с.
81. Міщенко С. Вдосконалення інституційної структури нагляду за фінансовим сектором [Текст] / С. Міщенко // Банківська справа. – 2007. - № 1. – С. 41-56.
82. Науменоква С.В. Зарубіжний досвід організації систем регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ [Текст] / С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2009. - № 12. – С. 20-27.
83. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] / За ред. А.М.Мороза, М.Ф.Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
84. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності [Текст]: Навч. посібник / Любунь О.С., Адамик Б.П., Іванець І.В. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Університет економіки і права «Крок», 2005. – 512с.
85. Осадчук С. Механізм державного регулювання банківської діяльності: характеристика складових [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/Pres_service/2013/Bank_supervision.htm.
86. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2013 року // Вісник НБУ. – 2013. - № 2. – С. 43-44.
87. Пернарівський О., Пернарівська Т. Оцінювання ризику ліквідності українських банків в умовах фінансової кризи [Текст] /О. Пернарівський, Т. Пернарівська // Вісник ТНЕУ. – 2009. - № 5. – С. 242-246.
88. Пірог В.В. Оцінювання кості кредитного портфеля банків з урахуванням виконання економічних нормативів НБУ [Текст] / В.В. Пірог // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 228-235.
89. Поздняков О. Щодо сутності банківського регулювання [Текст] / О. Позднякова // Економіст. – 2005. - № 10. – С. 52-54.
90. Положення “Про застосування Національним банком України заходів

- впливу за порушення банківського законодавства”/ Затверджена Постановою правління НБУ від 28.08.2001 р. № 369 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. - № 10. – С. 37-101.
91. Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» / Затверджена Постановою правління НБУ від 30.04.2009р. № 259. // www.rada.gov.ua.
  92. Полозенко Д. Бюджетна і кредитна політика України на сучасному етапі [Текст] / Д. Полозенко, К. Раєвський // Вісник Національного банку України : журнал. - 2009. - № 10. - С 7-11.
  93. Полякова В.П., Московкина Л.А. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
  94. Пурій Г.М. Удосконалення державного регулювання банківської діяльності в контексті збереження фінансової безпеки України [Текст] / Г.М. Пурій // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21,5. – С. 272-280.
  95. Раєвський К. Е. Визначення узагальнюючої оцінки фінансового стану комерційних банків [Текст] / К. Раєвський // Вісник НБУ. – 2006. – № 4. – С. 31-36
  96. Рефінансування від НБУ отримали 88 українських банків. [Електронний ресурс]. -Доступний з http://www.dt.ua/POLITICS/refinansuvannya_vid_nbu_otrimali_88_ukrainskih_bankiv_onovleno-55731.html.
  97. Романишин В., Уманців Ю. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 480с.
  98. Российская банковская энциклопедия. / Редкол.: О. И. Лаврушин (гл. ред.) и др. — М.: Энциклопед. творчес. ассоц., 1995. – 552 с.
  99. Роуз Питер С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. - М.: Дело ЛТД, 1995. – 544 с.
  100. Самсонов М. Концептуальні засади реалізації безвизного банківського нагляду [Текст] / М. Самсонов // Економічний аналіз. – 2012. – Випуск 10. – С. 90-93.
  101. Серпенінова Ю.С. Усунення недоліків нормативного методу державного

- регулювання ліквідності банків [Текст] / Ю.С. Серпенінова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 1(81). – С. 335-340.
102. Синки Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках: Пер. с англ. 4-го перераб. изд. – М.: Catallaху, 1994. – 957 с.
103. Смовженко Т.С., Другов О.О. Створення та діяльність філій іноземних банків в Україні: регуляторні аспекти [Текст] / Т.С. Смовженко, О.О. Другов // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 98-105.
104. Табачук Ю. Ліквідність комерційних банків в умовах фінансової кризи [Текст] / Ю. Табачук // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2010. - № 2. – С. 119-121.
105. Тимошенко О.П. Особливості капіталізації банківської системи в умовах трансформаційної економіки [Текст] / О.П. Тимошенко// Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 167-172.
106. Тимошенко О.П. Проблеми та шляхи забезпечення стійкості банківської системи України [Текст] / О.П. Тимошенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. - № 9. – С. 28-30.
107. Тиркало Р.І., Ткачук Н. Регулятивний капітал банків: сутність, порядок визначення та проблеми достатності [Текст] / Р.І. Тиркало, Н. Ткачук // Світ фінансів. - 2008. - № 4. – С. 93-103.
108. Ткачук В. Аналіз сучасних методик розрахунку показників ліквідності комерційних банків [Текст] / В.Ткачук // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9. – С. 407-411.
109. Ткачук Н.М. Капітал банку як економічна категорія [Текст] / Н.М. Ткачук// Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 173-178.
110. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. – М.: “АНТИДОР”, 1998. – 320 с.
111. Храпкіна В.В., Крутушкіна В.В. Теоретико-методологічні основи банківського регулювання та нагляду в Україні / В.В. Храпкіна, В.В. Крутушкіна // Економічний форму. – 2012. - № 2. Доступний з

http://www.bank.gov.ua/Publication/Pres_service/2012/Bank_supervision/htm.

112. Центральний банк та грошово-кредитна політика [Текст]: Підручник / За заг. ред. А.М. Мороза та М.Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 2005. – 556с.
113. Швайка М.А. Стан та шляхи реформування банківської системи України [Текст] / М.А. Швайка // Економічний часопис - XXI. - 2010. - № 1-2. - С 26-30.
114. Швайка М.А. Шляхи вдосконалення банківської системи України [Текст] / М.А. Швайка // Вісник економічної науки України : наук. журнал. - 2010. - № 1 (17). - С 188-196.

Додаток А

Контроль офіційних органів за діяльністю банків

Країна	Основні органи контролю	Ревізії на місці	Звіти про фінансовий стан та прибутки
Бельгія	Міністерство фінансів, банківська комісія, Банк Бельгії	Щорічно	Повний баланс та звіт про прибутки та збитки щорічно; звіт про прибутки і збитки щоквартально; скорочений баланс - щомісячно
Канада	Бюро нагляду за фінансовими установами	Щорічно співробітниками бюро	Баланс і звіт про прибутки і збитки щоквартально; скорочений баланс щомісячно; Дані про керівників, нерухомість та баланс із подвійною аудиторською перевіркою – раз на рік
Німеччина	Федеральне відомство по контролю за банками (при Міністерстві фінансів)	Раз на рік незалежними аудиторськими фірмами за дорученням бюро	Річний та щомісячний звіти про фінансовий стан; річний, квартальний та місячний звіти про крупні позики
Франція	Комітет з регулювання банків Банківська комісія Комітет з кредитування	Щорічно або 1 раз на 2 роки Банківською комісією (за допомогою штату Банку Франції)	Основна звітність – раз на півроку; скорочені баланси щомісячно; регулярні звіти про крупні кредити
Італія	Між міністерський комітет по кредитах та заощадженнях, Банк Італії	Раз на 2-3 роки Банком Італії	Скорочений баланс щомісячно, квартальний звіт про депозити та позики, річний баланс і звіт про прибутки і збитки
Японія	Бюро банків при Міністерстві фінансів Банк Японії	Раз в 2-3 роки Бюро банків: за вибором – Банком Японії	Річний баланс і звіт про фінансовий стан, звіт про доходи раз на півроку
Швейцарія	Федеральна банківська комісія	Щорічно приватними бухгалтерськими фірмами за ліцензією швейцарського національного банку	Річний баланс, завірений аудиторською фірмою
Велика Британія	Банк Англії	Щорічно приватними аудиторськими фірмами за дорученням банку Англії	Річний баланс, завірений аудиторською фірмою, звіт про деякі види операцій одразу після їх здійснення
США	Федеральна резервна система Федеральна корпорація по страхуванню депозитів 50 банківських департаментів штатів	Раз в 1-2 роки відповідними органами	Повні квартальні звіти про фінансовий стан та доходи

Додаток Б

Основний капітал банку, який зараховується до регулятивного капіталу

Основні складові основного капіталу банку	Вирахування із основного капіталу	Вимоги та обмеження для складових основного капіталу
1) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал		
2. розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, що оприлюднені банком у фінансовій звітності):	1. Недосформовані резерви під можливі збитки за: кредитними операціями; операціями з цінними паперами; дебіторською заборгованістю; простроченими понад 30 днів та сумнівними до отримання нарахованими доходами за активними операціями; коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках у банках (резидентах і нерезидентах), які визнані банкрутами або ліквідовуються за рішенням уповноважених органів, або які зареєстровані в офшорних зонах. 2. Вартість нематеріальних активів за мінусом суми зносу. 3. Капітальні вкладення у нематеріальні активи	1. Відрахування до резервів і фондів здійснено з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання.
2.1) дивіденди, спрямовані на збільшення статутного капіталу;		2. Призначення резервів та фондів і рух коштів за цими резервами і фондах окремо розкрито в оприлюднених звітах банку.
2.2) емісійні різниці – перевищення доходів, отриманих від первинної емісії власних акцій та інших корпоративних прав над їх номіналом;		3. Фонди мають бути в розпорядженні банку з метою необмеженого і негайного їх використання для покриття збитків.
2.3) загальні резерви, що створюються під невизначений ризик при проведенні банківських операцій		4. Будь-яке покриття збитків за рахунок резервів та фондів проводиться лише через рахунок прибутків та збитків.
2.4) резервні фонди, що створюються згідно із законами України	5. Розмір відрахувань до резервного фонду має бути не меншим, ніж 5% від прибутку банку до досягнення ними 25 відсотків розміру регулятивного капіталу банку (ст. 36 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).	
3) розмір очікуваних (можливих.) збитків за невиконаними зобов'язаннями контрагентів	4. Збитки минулих років і збитки минулих років, що очікують затвердження; 5. Збитки поточного року.	

Додаток В

Додатковий капітал банку, який зараховується до регулятивного капіталу

Основні складові додаткового капіталу банку	Вирахування із додаткового капіталу	Вимоги та обмеження для складових додаткового капіталу
1) резерви під стандартну заборгованість інших банків		
2) резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків		
3) підтверджена аудитором за результатами звітного фінансового року сума збільшення (за результатами переоцінки) вартості основних засобів, які є власністю банку і належать до нерухомого майна (нежитлові будівлі, приміщення), що забезпечує технологічне здійснення банківських функцій		
4) результат поточного року (прибуток)	На суму доходів, неотриманих понад 30 днів з дати їх нарахування (крім доходів за державними цінними паперами та цінними паперами, емітованими Національним банком).	Сума неотриманих нарахованих доходів, що приймається до коригування, зменшується на суму сформованого резерву за простроченими і сумнівними до отримання нарахованими доходами. Якщо прибуток поточного року менший від загальної суми коригування, то на суму такої різниці зменшується розмір основного капіталу банку.
5) субординований борг - це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які відповідно до угоди не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у разі банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів (залучені кошти у грн або вільно конвертованій валюті: позики, кредити, депозити юридичних осіб, а також облігації власного боргу банку)		При цьому сума таких коштів, включених до капіталу, не може перевищувати 50% розміру основного капіталу зі щорічним зменшенням на 20% від його первинної вартості протягом п'яти останніх років дії угоди.
		При розрахунку загальної суми регулятивного капіталу загальний розмір додаткового капіталу не може бути більшим, ніж 100 % основного капіталу

Додаток Д
Склад регулятивного капіталу банку за Базелем-II

РЕГУЛЯТИВНИЙ КАПІТАЛ БАНКУ (Н1)

Капітал 1-го рівня	Капітал 2-го рівня	Капітал 3-го рівня
<p>Компоненти:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сплачений статутний капітал. 2. Розкриті резерви, що створені з прибутку: капіталізовані дивіденди, емісійні різниці, резервний капітал та загальні резерви, створені під невизначений ризик при проведенні банківських операцій. 	<p>Компоненти:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Довгостроковий субординований борг (в обсязі до 50% 1-го рівня). 2. Результат переоцінки основних засобів. 3. Загальні резерви на покриття кредитного ризику (не більше 1,25% зважених за ризиком активів). 4. Нерозкриті резерви, вони не відображаються в балансі (прибуток поточного періоду року: квартал, півріччя, 9 місяців). 5. Нереалізований результат від переоцінки пайових цінних паперів (із понижуючим коефіцієнтом 0,45). 6. Гібридні капітальні інструменти: облігації, що конвертуються в акції; облігації з правом участі у прибутках, що передбачають переоцінку зобов'язання залежно від результатів роботи банку; цінні папери участі тощо. 	<p>Компоненти:</p> <p>Короткостроковий субординований борг</p> <p>Обмеження:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Створюється у розмірі не більшому за 250 % капіталу 1 - го рівня. 2. Використовується тільки на покриття ринкового ризику.
<p>Відвернення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Гудвіл. 2. 50% вкладень у неконсолідовані банківські та фінансові установи. 3. 50% вкладень у капітал інших банківських та фінансових установ. 	<p>Відвернення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 50% вкладень у не консолідовані банківські та фінансові установи. 2. 50% вкладень у капітал інших банківських та фінансових установ. 	

Додаток Е

Основні зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 24 липня 2009 року № 1617

Назва, номер статті Закону України «Про банки і банківську діяльність»	Зміни до Закону
Визначення термінів (стаття 2)	Додано та уточнено визначення таких понять, як «мораторій», «фінансове оздоровлення банку», «публічне акціонерне товариство»
Способи реорганізації банку (стаття 26)	Банк може бути реорганізований за рішенням власників банку, або в разі призначення тимчасової адміністрації – за рішенням Національного банку України або тимчасового адміністратора. Реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення
Визначена відповідальність керівників банку, власників істотної участі (статті 43,581)	Керівники банку зобов'язані забезпечити збереження та передачу майна і документів банку при звільненні керівників з посади. Власники істотної участі зобов'язані вживати своєчасних заходів для запобігання неплатоспроможності (банкрутства) банку За фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства або приховування стійкої фінансової неспроможності банку власники істотної участі, керівники банку несуть відповідальність згідно із законодавством України.
Порядок розкриття банківської таємниці (стаття 62)	Банк має право надавати інформацію, що становить банківську таємницю, іншим банкам та Національному банку України при фінансовому оздоровленні банку, підчас здійснення процедури ліквідації. Інформація про банки, участь у капіталізації яких бере держава, надається Міністерству фінансів України. Інформація органу банківського нагляду іншої держави надається відповідно до міжнародних договорів України.
Мета, організація, підстави та обсяг нагляду (стаття 67)	Право НБУ запровадити особливий режим контролю за діяльністю банку та призначити куратора банку. Національний банк України має право заборонити банку використовувати для розрахунків прями кореспондентські рахунки.
Призначення тимчасової адміністрації (стаття 75)	НБУ зобов'язаний призначити тимчасову адміністрацію у разі загрози платоспроможності банку Додано перелік факторів, на підставі яких НБУ має право призначити тимчасову адміністрацію в банку у разі: 1) два або більше порушень банком вимог Національного банку України; 2) зменшення розміру регулятивного капіталу банку на 30 відсотків протягом останніх 6 місяців; 3) невиконання протягом 5 робочих днів 10 і більше відсотків своїх прострочених зобов'язань; 4) здійснення операцій з високим рівнем ризику; 5) порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) незаконних доходів. Національний банк України призначає тимчасову адміністрацію на термін до одного року.

Права та обов'язки тимчасового адміністратора (стаття 80)	Із дня свого призначення тимчасовий адміністратор має повне і виняткове право управляти банком та зобов'язаний вживати всіх необхідних заходів для оптимізації його діяльності з метою захисту інтересів вкладників та інших кредиторів. Надано нові, додаткові права тимчасовому адміністратору, а саме: 1) відчужувати активи та/або зобов'язання банку з метою його фінансового оздоровлення; 2) здійснити реорганізацію банку.
Організація роботи тимчасового адміністратора (стаття 83)	Тимчасовий адміністратор подає до НБУ: 1) попередній звіт - не пізніше, ніж через два тижні з дню призначення; 2) план дії тимчасової адміністрації - у строк до двох тижнів з дня призначення тимчасової адміністрації; 3) програму фінансового оздоровлення банку - протягом одного місяця з дня призначення тимчасової адміністрації
Контроль за діяльністю тимчасової адміністрації (нова стаття) (статтям)	Національний банк України розглядає попередній звіт тимчасового адміністратора та затверджує його план дій або програму фінансового оздоровлення банку не пізніше, ніж через два тижні від дня подання документів. Національний банк України має право вносити доповнення до плану дій тимчасового адміністратора або програми фінансового оздоровлення банку. Національний банк України має право відкликати банківську ліцензію, ініціювати ліквідацію банку, якщо фінансове оздоровлення банку неможливе
Мораторій (нова стаття) (стаття 85)	Під час діяльності тимчасової адміністрації Національний банк України має право повністю або частково на строк не більше, ніж три місяці, запровадити мораторій на задоволення вимог кредиторів банку. Протягом дії мораторію: 1) забороняється здійснювати стягнення на підставі виконавчих та інших документів; 2) не нараховуються неустойка (штраф, пеня), інші фінансові санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань щодо сплати податків і зборів. Мораторій не поширюється на зобов'язання, пов'язані з обслуговуванням господарської діяльності банку, в тому числі з виплатою заробітної плати та інших соціальних виплат
Припинення діяльності тимчасового адміністратора (стаття 86)	Тимчасовий адміністратор припиняє свою діяльність 3 дня прийняття Національним банком України рішення про припинення тимчасової адміністрації або усунення тимчасового адміністратора від виконання обов'язків.
Санаційний банк (нова стаття) (стаття 86)	Кабінет Міністрів України за поданням Національного банку України, узгодженим із Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, має право створити санаційний банк, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Основним завданням санаційного банку є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків.

<p>Черговість і порядок задоволення вимог до банку, оплата витрат і здійснення платежів (стаття 96)</p>	<p>Кошти, одержані в результаті ліквідаційної процедури, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у такій послідовності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян; 2) грошові вимоги щодо заробітної плати, які виникли із зобов'язань банку перед працівниками до порушення процедури ліквідації банку; 3) вимоги Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що виникли у випадках, визначених законодавством про гарантування вкладів фізичних осіб; 4) вимоги вкладників - фізичних осіб щодо повернення вкладу, обсяг якого перевищує суму, виплачену Фондом гарантування вкладів фізичних осіб; 5) вимоги Національного банку України, що виникли в результаті зниження вартості застави, наданої для забезпечення кредитів рефінансування; 6) вимоги Міністерства фінансів України, що виникли у зв'язку з наданням поворотної фінансової допомоги, за винятком внесків до статутного капіталу; 7) вимоги фізичних осіб, платежі яких або платежі на ім'я яких заблоковано (крім фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності); 8) інші вимоги, крім вимог за субординованим боргом; 9) вимоги за субординованим боргом.
---	---

Додаток Ж

Особливості регуляторних систем у окремих країнах світу

Особливості регуляторної системи	Країна					
	Об'єднане Королівство	Німеччина	Канада	Японія	Польща	Угорщина
1	2	3	4	5	6	7
Встановлені законом цілі регулювання	Підвищення довіри до фінансової системи, захист прав споживачів фінансових послуг, зменшення числа фінансових правопорушень	Заходи щодо підвищення стабільності фінансової системи	Нагляд за діяльністю фінансових установ із метою підвищення їх надійності та дотримання законодавства; сприяння впровадженню процедур моніторингу ризиків	Створення стабільної фінансової системи, розробка і впровадження нормативних актів щодо захисту прав споживачів фінансових послуг	Забезпечення дотримання банками закону про банківську діяльність	Сприяння стабільності функціонування фінансового ринку та ринку капіталу; підвищення прозорості діяльності ринків фінансових послуг; підтримка конкуренції
Орган регулювання	Управління з фінансових послуг Financial Services Authority	Федеральне управління фінансового нагляду (Federal Financial Supervisory Authority — BAFin)	Управління нагляду за фінансовими установами (Office of the Superintendent of Financial Institutions — OSFI)	Агентство з фінансових послуг (Financial Services Agency — FSA)	Народний банк Польщі, Комісія з банківського нагляду (Naradowy Bank Polski — NBP, Commission for Banking Supervision)	Управління фінансового нагляду (Hungarian Financial Supervisory Authority — HFSA)
Функції регулятора	Регулювання й нагляд за діяльністю банків, страхових та інвестиційних компаній, бірж, клірингових палат	Нагляд за діяльністю установ із надання фінансових послуг, страховими компаніями, ринком цінних паперів і деривативів	Нагляд за діяльністю банків та інших фінансових установ	Нагляд за банками, страховими компаніями й ринком цінних паперів	Банківський нагляд	Нагляд та регулювання сфери фінансових послуг
Правова основа	Закон "Про фінансові послуги та ринки" 2000 р. (Financial Services and Markets Act)	Закон "Про створення Управління фінансового нагляду" 2002 р. (Act establishing the Federal Financial Supervisory Authority)	Закон "Про Управління нагляду за фінансовими установами" 1997 р. (Office of the Superintendent of Financial Institutions Act)	Закон "Про Агентство з фінансових послуг" 2000 р. (FSA Law)	Закон "Про банківську діяльність" 1997 р. (Banking Law)	Закон "Про Управління фінансового нагляду" 1999 р. (Act on the Hungarian Financial Supervisory Authority)

Наглядовий орган за діяльністю регулятора	Невиконавчий комітет, відповідальний за перевірку результатів діяльності Управління	Адміністративна рада, що регулює склад керівництва	Комітет нагляду за фінансовими установами	Міністерство фінансових послуг	Правління, що складається з голови та 6—8 членів. Функція цього органу полягає в управлінні діяльністю центрального банку	Наглядова рада є консультативним органом, включає 15 членів; її очолює президент Управління
Аудит, бюджетна звітність	Казначейство може надавати рекомендації щодо проведення незалежних фінансових перевірок Управління з фінансових послуг	Голова Федерального управління фінансового нагляду подає проект бюджету на затвердження Адміністративній раді. Висновки незалежних аудиторів направляються голові, Адміністративній раді, Міністерству фінансів та федеральному фінансовому ревизору	Бюджет Управління узгоджується з Радою казначейства. Рахунки перевіряються аудитором	Агентство фінансується з бюджету центрального уряду	Вища контрольна палата проводить аудит діяльності Народного банку Польщі та Комісії з банківського нагляду	Аудит Управління здійснюється Державним аудиторським управлінням, а нагляд за його діяльністю здійснює Міністерство фінансів
Відносини з виконавчою владою та парламентом	Казначейство призначає та звільняє голову Управління з фінансових послуг. Управління подає казначейству річний звіт. Міністр фінансів офіційно очолює Управління та звітує перед парламентом. Казначейство подає річний звіт Управління на розгляд парламенту	Президент Німеччини призначає голову Федерального управління фінансового нагляду. Міністр фінансів має наглядові повноваження. Парламент представлений у Адміністративній раді п'ятьма делегатами	Голова Управління нагляду за фінансовими установами призначається урядом та періодично звітує перед міністром фінансів. Міністр фінансів несе відповідальність за діяльність Управління та звітує перед парламентом. Генеральний контролер подає річний звіт міністру фінансів, який представляє його парламенту	Міністр фінансів здійснює нагляд за діяльністю Агентства з фінансових послуг, є членом Кабінету Міністрів, призначається прем'єр-міністром	Щорічні оцінки фінансового стану банківської системи надаються уряду. Голова й заступник голови регуляторів призначаються Сеймом за поданням Президента Польщі	Президент Управління фінансового нагляду щорічно звітує перед урядом. Парламент обирає президента Управління на пропозицію прем'єр-міністра. Президент Управління щорічно інформує парламентський комітет стосовно наглядової діяльності
Підзвітність зацікавленим особам і громадськості	Консультації із громадськістю щодо нормотворчої діяльності	Консультаційна рада, яка складається із представників академічних кіл, фінансової сфери, асоціацій споживачів та може надавати рекомендації щодо здійснення нагляду	Публікація річного звіту. Щорічні консультації із представниками фінансових кіл щодо нормотворчої діяльності і пруденційних норм	Публікація річного звіту	Публікація річного звіту, консультації з Асоціацією польських банків	Публікація річного звіту. Дві третини наглядової ради призначаються за результатами консультацій із професійними асоціаціями

